

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filosofie

Bakalářská práce

**Vývoj vztahu mezi státem a církví v letech
1948-1989 v Československu**


Autor: Michal Korenčík

Vedoucí práce: PhDr. Josef Straceny, CSc.

Rok: 2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem použil pouze uvedené prameny a literaturu.

Praha, 15. dubna 2009



Michal Korenčík

Děkuji panu PhDr. Josefu Stracnému, CSc. za odbornou pomoc při psaní mé bakalářské práce.

Obsah

1. ÚVOD	6
2. VZTAH CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1948-1960	8
2.1. Úvodní teoretické úvahy o vztahu 1948 v Československu na vztah církve a státu	8
2.2. Úvodní teoretické úvahy o vztahu církve, vztah komunistické ideologie a učení církve	9
2.3. Úvodní teoretické úvahy o vztahu církve v Československu v roce 1948, vypověď církevních dokumentů z let 1948 a 1949	13
2.4. Úvodní teoretické úvahy o vztahu církve v Československu, církevní zákony	16
2.5. Úvodní teoretické úvahy o politickém vývoji, hlavní vlna represí vůči církvi	20
2.6. Úvodní teoretické úvahy o zrušení českokatolické církve	26
2.7. Úvodní teoretické úvahy	28
2.8. Úvodní teoretické úvahy o vztahu církve a státu po roce 1948	29
3. VZTAH CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1960-1970	31
3.1. Úvodní teoretické úvahy	32
3.2. Úvodní teoretické úvahy o normalizaci ve vztahu církve a státu v sedesatých letech	34
3.3. Úvodní teoretické úvahy	36
4. VZTAH CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1970-1980	38
4.1. Úvodní teoretické úvahy o normalizaci a vztahu církve a státu v období normalizace	38
4.2. Úvodní teoretické úvahy o normalizaci církve a společnosti	41
4.3. Úvodní teoretické úvahy o vztahu církve a státu v období normalizace	43
5. VZTAH CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1980-1989	45
5.1. Úvodní teoretické úvahy o generacích věřících	45
5.2. Úvodní teoretické úvahy o vztahu církve a státu v osmdesátých letech	46
5.3. Úvodní teoretické úvahy o vztahu církve a státu v období normalizace	48

Obsah

ÚVOD	6
1. VZTAH CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1948-1960	8
1.1. Vliv politických událostí z února 1948 v Československu na vztah církve a státu.....	8
1.2. Historická provázanost státu a církve, vztah komunistické ideologie a učení katolické církve.....	9
1.3. Specifika vztahu státu a církve v Československu v roce 1948, výpověď dobových dokumentů z let 1948 a 1949	13
1.4. Taktika pronásledování církve v Československu, církevní zákony	16
1.5. Reakce církve na společenský vývoj, hlavní vlna represí vůči církvi	20
1.6. Akce K a monstrproces s řeholníky, zrušení řeckokatolické církve.....	26
1.7. Stb a církev	28
1.8. Vztah Vatikánu a Československa po roce 1948.....	29
2. VZTAH CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1960-1970	31
2.1. Skrytá církev	32
2.2. Významné události ve vztahu státu a církve v šedesátých letech.....	34
2.3. Rok 1968.....	36
3. VZTAH CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1970-1980	38
3.1. Období normalizace a nový přístup komunistické politiky	38
3.2. Vliv normalizace na církev a společnost	41
3.3. Československo-vatikánská jednání v období normalizace.....	44
4. VZTAH CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1980-1989	45
4.1. Osmdesátá léta a nová generace křesťanů	45
4.2. Činnost Stb v osmdesátých letech	46
4.3. Dokument Quidam episcopi	48

5. PÁD KOMUNISTICKÉHO REŽIMU A KONEC PERZEKUCE

KŘESŤANŮ A JEJICH CÍRKVÍ..... 48

ZÁVĚR..... 50

LITERATURA..... 52

RESUMÉ..... 54

Úvod

Ve své práci se zabývám vztahem mezi církví a státem v Československu v letech 1948-1989. Jedná se o období, ve kterém v Československu vládnul totalitní komunistický režim. Tento režim byl silně spjat s marxisticko-leninskou ideologií, jejíž nedílnou součástí je i ateismus. Pro komunistický režim byla proto příznačná snaha o ateizaci společnosti. Československo však před nástupem komunistického režimu nebylo ateistickou zemí. Náboženství sice nemělo v Československu tak silnou tradici jako například v sousedním Polsku, avšak k nějaké jeho formě se hlásila většina obyvatelstva. Logicky tedy muselo dojít ke konfrontaci. Vývoj této konfrontace je hlavním tématem mé práce. Cílem mé práce je pokusit se zanalyzovat, jak se období komunistické totality promítlo do náboženského života v Československu. Zabývám se tím, jak komunistický režim zacházel s církvemi, jak zasahoval do náboženského dění a jaké důsledky jeho zásahy vyvolaly.

Nejvíce československých občanů se před rokem 1948 hlásilo ke křesťanskému náboženství. Většina z nich pak k římskokatolické církvi. Římskokatolická církev byla největší náboženskou organizací v zemi. Vzhledem k její dominanci u nás, se pojmy „náboženský život“ a „náboženský život římskokatolické církve“ v podstatě překrývaly. Z tohoto důvodu se režim v rámci své náboženské a církevní politiky zaměřil především na ni. Zabývám-li se tedy ve své práci vztahem církve a státu, jedná se pak především o vztah státu s církví římskokatolickou. Proto římskokatolické církvi věnuji ve své práci nejvíce prostoru.

Práci jsem rozdělil na pět hlavních kapitol. Každá ze čtyř prvních kapitol vždy odpovídá jednomu desetiletí vztahu církve a státu. První kapitola, zabývající se nástupem režimu a obdobím padesátých let, je nejobsáhlejší, neboť právě v tomto období se utvářel a formoval celkový rámec vzájemného vztahu komunistického režimu a církve. Pátá kapitola je pak věnována roku 1989 a ukončení období totality.

Hlavní metodou mé práce je srovnávání a třídění informací z dostupných literárních zdrojů. Nejvýznamnějším zdrojem pro mě byly dokumenty Národního archivu a sborníky archivních dokumentů (např. „Církevní komise ÚV KSČ 1949-1989“). Dále jsem informace čerpal z prací současných historiků („Československo-

vatikánská jednání 1968-1989“ nebo „Katolická církev v Československu 1948-1989“). Některé prameny, jichž jsem využil, jsou kombinací obojího (publikace Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu „Securitas imperii“). Dalšími publikacemi, z nichž jsem výrazněji čerpal, byla „Sila slabých a slabost silných“ vydaná pro potřeby Spolku svatého Vojtěcha, komunistická publikace „Čtyřicet let církevních zákonů v Československu“ a „Katolická církev a totalitarismus v českých zemích“ vydaná Centrem pro studium demokracie a kultury.

Můj zájem o téma vztahu církve a státu v daném období pramení z jistých osobních zkušeností, které se k problematice vztahu církve a státu ve vymezeném období vážou. Můj dědeček v padesátých letech studoval dva roky teologickou fakultu v Bratislavě, studium však z politických důvodů nemohl dokončit. Na vlastní kůži poznal, jak se žilo aktivním křesťanům v komunistickém režimu. Církvi a náboženství však zůstal věrný a po revoluci v roce 1989 vyučoval náboženství jako volitelný předmět na základních školách. Jeho příběh ve mně probudil první zájem o téma vztahu církve a státu v komunistickém Československu a později mě inspiroval k napsání této práce.

1. VZTAH CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1948-1960

1.1. Vliv politických událostí z února 1948 v Československu na vztah církve a státu

V únoru roku 1948 došlo v Československu k významným politickým událostem. Na základě těchto událostí se Komunistické straně Československa (dále KSČ) podařilo během krátké doby získat do svých rukou veškerou politickou moc. Po volbách v roce 1949 se KSČ, respektive její Ústřední výbor, stala nejvyšší instancí, která rozhodovala v Československu o všem podstatném v oblasti politiky, práva, ekonomiky i kultury. Tento proces proběhl za podpory mocného Sovětského svazu (dále SSSR), který po dalších čtyřicet let významně zasahoval do řízení československého státu a byl pro něj, stejně jako pro ostatní komunistické státy v Evropě, politickým a ideovým vůdcem. Tato skutečnost měla přímý a dalekosáhlý dopad na všechny obyvatele Československa a zasáhla prakticky do všech oblastí jejich života.

V Československu zůstala po nastolení komunistického režimu formálně zachována demokracie, avšak ve skutečnosti byl nový režim totalitní. O politice státu nerozhodovali občané ve svobodných volbách, ale úzká skupina prominentních lidí a jejich pomocníků, to vše pod dohledem SSSR. Tento stav zůstal zachován až do roku 1989, kdy došlo k vystoupení občanů a následnému svržení komunistického režimu.

Nový režim, který se po únoru 1948 zformoval, byl velmi silně ideologicky vymezen. Vycházel především z myšlenek a děl K. Marxe, B. Engelse (např. Komunistický manifest) a V. I. Lenina. Na základě díla těchto autorů vzniknul ideologický směr, tzv. marxismus-leninismus, který se v letech 1948-1989 stal oficiální státní ideologií Československa. Praktickým vzorem naplňování tezí této ideologie byl pak SSSR.

Stejně jako každý totalitní režim se i ten československý snažil po získání moci stabilizovat svoji pozici. K této stabilizaci patřila nevyhnutelně snaha o vyhledání veškeré opozice a všech nepřátel nového režimu a jejich následné zlikvidování. Vzhledem ke své nové politické orientaci a k napjaté mezinárodní situaci se zproblematizovaly vztahy Československa s řadou států. Československo však mělo v SSSR silného ochránce a ze zahraničí tedy novému režimu nehrozilo

žádné bezprostřední nebezpečí. Za zřejmě největší hrozbu pro svůj režim považovali českoslovenští komunisté náboženské církve, především pak tu největší a nejmocnější- římskokatolickou církev (dále jen katolická církev): „*Bezprostředně po státním převratu v únoru 1948 považovali vítězové katolickou církev za nejsilnější společenskou instituci, kterou dosud neovládali a která mohla působit jako opoziční politická síla. Viděli v církvi závažný rušivý prvek totalitní a přísně centralizované moci.*“¹

1.2. Historická provázanost státu a církve, vztah komunistické ideologie a učení katolické církve

Vztah církví a státu byl prakticky po celé dějiny předmětem sporů a mocenských bojů mezi církevními hodnostáři a zástupci světské moci. A to nejen v českých zemích. Náboženství a církve (v Evropě především křesťanství a křesťanské církve) velmi významným způsobem ovlivňovaly a spoluutvářely dějiny celého světa. V letech 1948-1989 vypuknul v Československu i v ostatních komunistických zemích Evropy spor mezi církví a státem s novou intenzitou. Jádrem sporu však nebyly nedořešené otázky vztahu státu a církve, například majetkové a právní, které vyvstaly po konci první světové války a po vzniku Československa. Tyto otázky tvořily jen malou část sporu, jeho těžiště se přesunulo zcela jinam. Pro nový režim rozhodně nebyla stávající podoba vztahu katolické církve a státu vyhovující. Hlavním problémem však nebyla struktura tohoto vztahu, ale především samotná existence katolické církve. Z hlediska ideologie nového režimu byla totiž katolická církev jedním z viníků sociální nerovnosti mezi lidmi.

Katolická církev se vyvíjela téměř dva tisíce let. Ve své podstatě je společenstvím lidí, kteří sdílí společné náboženské vyznání- křesťanství. Základem tohoto vyznání je víra v Boha a v jeho syna Ježíše Krista, který svou smrtí na kříži a svým zmrtvýchvstáním vykoupil lidstvo z hříchu. Přesná formulace křesťanské víry podle katolické církve je obsažena v modlitbě Vyznání víry. Podle Katechismu (z roku 1978) zní takto: „*Věřím v Boha, Otce všemohoucího, Stvořitele nebe i země. I v Ježíše Krista, Syna jeho jediného, Pána našeho, jenž se počal z Ducha svatého,*

¹ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 6.

narodil se z Marie Panny. Trpěl pod Pontským Pilátem, ukřižován, umřel a pohřben jest. Sestoupil do pekel, třetího dne vstal z mrtvých. Vstoupil na nebesa, sedí na pravici Boha, Otce všemohoucího. Odtud přijde soudit živé i mrtvé. Věřím v Ducha svatého, svatou církev obecnou, svatých obcování, odpuštění hříchů, těla vzkříšení a život věčný. Amen.“² Církev po celou svou historii zvěstovala světu toto poselství a byla nositelkou dalších vznešených ideálů, jako je láska k bližnímu a rovnost všech lidí před Bohem. Historie církve byla však velmi pohnutá a v určitých dobách byla církev krutou institucí, která nemilosrdně stíhala všechny své kritiky, vedla náboženské války, brzdila vědecký pokrok a upalovala lidi, kteří se nechtěli podříditi církevním dogmatům. Tím vším církev ve své historii prošla.

Spletitá historie, pestrost rolí, které církev ve společnosti v průběhu dějin zaujímal, názorová různorodost uvnitř církve, odlišné pojmání víry v rozličných končinách země: To vše učinilo z církve velmi složitě uchopitelný subjekt. Řečeno slovy Václava Malého, biskupa katolické církve, který vyrostl a byl vysvěcen právě v období komunistického režimu v Československu: „*Katolická církev se prostě nevejde do běžných škatulek.*“³

Jak již bylo naznačeno, katolická církev měla ve světě vždy značný vliv a to především díky počtu věřících, kteří se k této církvi hlásili. Přestože smyslem existence církve bylo vyznávání společného náboženství, její vliv se netýkal pouze náboženského života lidí, ale vztahoval se také na veřejné dění a na politiku.

Všechna tato fakta si komunistický režim v Československu uvědomoval. A téměř vše, co církev hlásala a čím byla, bylo v jeho očích v rozporu s ideologií, na jejímž základě se měla odvíjet budoucnost Československa. Nemožnost praktické koexistence komunismu a katolické církve si uvědomovali jak představitelé komunistického zřízení, tak církevní hodnostáři.

Při porovnání základních myšlenek marxismu-leninismu s poselstvím a tradicí katolické církve vyjdou na povrch zásadní rozpory. Z určitého hlediska by se mohlo zdát, že komunistům vadila především instituce katolické církve, nikoliv samotné náboženství a že za jistých okolností by soužití komunistů a křesťanů bylo

² Cit. dle: ALBERIONE, P.G. *Katechismus*. Řím: Křesťanská akademie, 1978, str. 160.

³ Cit. dle: BERÁNEK, Josef. *Václav Malý: K hledání pravdy patří pokora*. Praha: Portál, 2002, str. 133.

možné. Při bližším seznámení s myšlenkami marxismu-leninismu však vychází najevo, že existence náboženství v komunistické společnosti byla naprosto nežádoucí a v podstatě nemožná. A to bez ohledu na to, jak by křesťané byli organizováni. „*Sociální demokracie buduje celý svůj světový názor na vědeckém socialismu, t. j. na marxismu. Filosofickým základem marxismu, jak nejdříve prohlašovali Marx i Engels, je dialektický materialismus, který plně přejal historické tradice materialismu XVIII. století ve Francii a Feuerbacha (první polovina XIX. století) v Německu – materialismu naprosto atheistického, rozhodně nepřátelského jakémukoli náboženství.*“⁴ Tento výrok pochází z pera V. I. Lenina, který byl největší autoritou všech komunistů na celém světě, tedy i v Československu. Další výroky Lenina jsou ještě radikálnější. „*Náboženství je opium lidu – tento Marxův výrok je úhelným kamenem celého světového názoru marxismu v otázce náboženství.*“⁵ Na jiném místě jeho projevů ze začátku 20. století zachycených v díle O náboženství Lenin říká: „*Musíme bojovat proti náboženství. To je abeceda každého materialismu, tedy i marxismu.*“⁶ O způsobu, jakým chtěl proti náboženství bojovat, Lenin řekl: „*Žádná osvětová knížka nevyžene náboženství z mas, ubitých kapitalistickou nucenou prací, závislých na slepých, ničivých silách kapitalismu, dokud se tyto masy samy nenaučí společně, organizovaně, plánovitě, uvědoměle bojovat proti tomuto kořenu náboženství, proti panství kapitálu ve všech formách.*“⁷ Tyto názory byly s jakýmkoliv náboženstvím neslučitelné.

Katolická církev si uvědomovala nebezpečí, které komunismus pro ni a pro celý svět představoval. Proto vydal v roce 1937 papež Pius XI. encykliku *Divini Redemptoris*, která se komunismem zabývala a jednoznačně jej odsuzovala. Na začátku této encykliky s podtitulem „O bezbožeckém komunismu“ Pius XI. zrekapituloval, co o komunismu řekli a napsali jeho předchůdci: „*A vzhledem ke komunismu náš ctíhodný předchůdce Pius IX. svatě paměti hned roku 1846 pronesl slavnostní odsouzení, potvrzené později v Syllabu, „oné zhoubné nauky, zvané komunism, která je v nejvyšším rozporu s přirozeným právem, a která, kdyby jednou*

⁴ Cit. dle: LENIN, Vladimír Iljič. *O náboženství*. Brno: Rudé právo, 1954, str. 11.

⁵ Cit. dle: LENIN, Vladimír Iljič. *O náboženství*. Brno: Rudé právo, 1954, str. 12.

⁶ Cit. dle: LENIN, Vladimír Iljič. *O náboženství*. Brno: Rudé právo, 1954, str. 15.

⁷ Cit. dle: LENIN, Vladimír Iljič. *O náboženství*. Brno: Rudé právo, 1954, str. 16.

nabyla moci, by způsobila úplný rozvrat práv, životních poměrů a majetku všech, ba i úplný rozvrat lidské společnosti.“ Později jiný náš předchůdce nesmrtelné paměti, Lev XIII., v encyklice „*Quod apostolici muneris*“ označil komunism za „zhoubný mor, který zasahuje morek lidské společnosti a vedl by ji do zkázy“; a jasně poznávaje situaci, prohlásil, že bezbožnická hnutí mas technického věku měla svůj původ v oné filosofii, která již po staletí se snažila odloučiti vědu a život od víry a Církve.“⁸ Tyto výroky Pia IX. a Lva XIII. sami o sobě jednoznačně vyjadřovali postoj církve ke komunismu a důvody, proč se jej obávala. Vzhledem k tomu, jak se komunismus po světě šířil, však přidal Pius XI. další varování a rozebral nebezpečí komunismu podrobněji: „*Celé národy jsou v nebezpečí, že upadnou v barbarství ještě horší než bylo to, ve kterém se brodila největší část světa při příchodu Vykupitele. 3. Tímto tak hrozivým nebezpečím – vycítili jste to již, ctihodní bratři – je bolševický a bezbožnický komunism, jehož cílem jest povaliti sociální řád. a rozdrtit až do základů křesťanskou kulturu.*“⁹ Pius XI. nabádal věřící, aby se nedali oklamat svody komunismu: „*Dnešní komunism, ve vyšší míře než jiná podobná hnutí v minulosti, skrývá v sobě bludnou myšlenku vykoupení. Lživý ideál spravedlnosti, rovnosti a bratrství v práci prozařuje jako žhavý žár všecku jeho nauku a všecku jeho činnost jakýmsi bludným mysticismem, který vsugeruje davům získaným klamnými sliby strhující nadšení a zápal. To je zvláště vysvětlitelno v době, jako je naše, kdy z vadného rozdělení pozemských statků vyplývá neobyčejná bída.*“¹⁰ Papež se vyjádřil opětovně i k tomu, proč se komunismus ve světě tolik šířil: „*Aby se vysvětlilo, jak se komunismu podařilo, že jej bez prozkoumání přijaly tak veliké davy dělnictva, nutno si uvědomiti, že to bylo již k tomu připraveno náboženským a mravním odpadem, v němž je zanechala liberální hospodářská soustava.*“¹¹ Papež dále upozornil, že komunismus ochuzuje lidskou osobnost a naprosto převrací vztahy mezi jednotlivcem a společností. V závěru papež věřící varoval, aby se od komunismu distancovali: „*Komunism je svou vnitřní podstatou*

⁸ Cit. dle: PIUS XI. *Pia XI. Encyklika Divini Redemptoris O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1937, str. 4.

⁹ Cit. dle: PIUS XI. *Pia XI. Encyklika Divini Redemptoris O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1937, str. 3.

¹⁰ Cit. dle: PIUS XI. *Pia XI. Encyklika Divini Redemptoris O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1937, str. 6.

¹¹ Cit. dle: PIUS XI. *Pia XI. Encyklika Divini Redemptoris O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1937, str. 10.

zvrácený, a nelze připustiti, aby někdo, jemuž záleží na záchraně křesťanské a světské kultury, mu pomáhal v jakékoli věci.“¹²

1.3. Specifika vztahu státu a církve v Československu v roce 1948, výpověď dobových dokumentů z let 1948 a 1949

Z teoretického hlediska je tedy zjevné, že fungování církve v komunistickém státě bylo v podstatě vyloučené. Z praktického hlediska byla ovšem situace v Československu složitější. Byly zde dva podstatné aspekty.

Tím prvním byl fakt, že v poválečném Československu se ke katolické církvi hlásilo více než 70% obyvatelstva¹³. Jednalo se tedy o převážnou část obyvatel Československa. Zlikvidování církve by vlastně bylo činem proti vůli většiny občanů. Tento fakt nemohl komunistický režim ignorovat.

Druhou neméně podstatou skutečností byla struktura církve. Katolická církev byla mezinárodní organizace, jejíž centrum sídlilo ve Vatikánu. Vatikán také řídil jednotlivé národní církve ve všech státech světa a rozhodoval o všech podstatných církevních otázkách. Jeho rozhodnutí byla pro všechny národní církve směrodatná. Komunisté tedy nemohli katolickou církev jednoduše zakázat, jako to udělali u jiných pro ně nežádoucích organizací.

Podstatné pro celou situaci na počátku padesátých let tedy bylo, do jaké míry budou komunisté teoretické teze své ideologie ve vztahu k církvi přenášet do praxe. Zda boj proti náboženství bude pouze formální nebo zda se komunisté budou snažit církve a náboženství opravdu zlikvidovat. Vývoj ukázal, že postup proti náboženství a katolické církvi nebyl formální, ale naopak velmi tvrdý.

V dalších odstavcích cituji ze tří dobových dokumentů, které přímo souvisely s problematikou náboženství v Československu po roce 1948.

Prvním z nich je tehdejší nově vzniklá Ústava Československé republiky, schválená 9. května 1948. V ústavě byla všem občanům Československa podle §15 garantována svoboda vyznání: „(1) Svoboda svědomí se zaručuje. (2) Světový názor, víra nebo přesvědčení nemůže být nikomu na újmu, nemůže však být

¹² Cit. dle: PIUS XI. *Pia XI. Encyklika Divini Redemptoris O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1937, str. 31.

¹³ SLAVKOVSKÁ, Eva a kol. *Čtyřicet let církevních zákonů*. Praha: Horizont, 1989, str. 223.

důvodem k tomu, aby někdo odpíral plnit občanskou povinnost uloženou mu zákonem.“¹⁴ V §16 se praví: „(1) Každý má právo vyznávat soukromě i veřejně jakoukoli náboženskou víru nebo být bez vyznání. (2) Všechna náboženská vyznání a bezvyznání jsou si před zákonem rovna.“¹⁵ V §17 se potom říká: „(1) Každý má volnost provádět úkony spojené s jakýmkoli náboženským vyznáním nebo bezvyznáním. Výkon tohoto práva však nesmí být v neshodě s veřejným pořádkem ani dobrými mravy. Nedovoluje se zneužívat ho k nenáboženským účelům. (2) Nikdo nesmí být přímo ani nepřímou nucen k účasti na takovém úkonu.“¹⁶ U této ústavy platilo, stejně jako u všech právních norem, že nezáleží jen na jejím znění, ale také na jejím výkladu a způsobu, jakým se bude uplatňovat v praxi. Formulace norem naznačuje, že režim již dopředu s konflikty počítal.

Druhým dokumentem je referát tehdejšího vysoce postaveného komunistického politika Václava Kopeckého. Václav Kopecký, ministr informací, přednesl 28. května 1949 na IX. sjezdu KSČ referát, jehož část se věnovala otázkám náboženství a poměru mezi státem a církví. Tento referát v mnohém předznamenal, jakým směrem se bude ubírat politika státu vůči církvím. Kopecký v referátu připomněl svobodu vyznání československých občanů, zároveň však varoval všechny, kdo by chtěli této svobody zneužívat: „*Nelze ovšem neviděti, že někteří katoličtí biskupové poslušní pokynů z Říma nejen že neprojevují dostatek dobré vůle ke kladnému poměru vůči našemu lidově demokratickému režimu, jenž ztělesňuje dnes Československou republiku, nýbrž pokoušejí se otevřeně odpírati loajalitu vůči státu a pokoušejí se organizovati různé škodlivé akce politického rázu. Nutno zdůrazniti, že tento vývoj věci nemá co dělati s náboženstvím. My jsme prokázali již dostatečně to, že respektujeme plně svobodu svědomí, svobodu náboženského vyznání i svobodu náboženských úkonů. V naší lidově demokratické ústavě jsou tyto svobody také slavnostně zaručeny. Z hlediska uznávání náboženské svobody jsme zaujali též poměr k církvím, jimž nebráníme v jejich náboženské*

¹⁴ Cit. dle: KOLEKTIV AUTORŮ. *Ústava Československé republiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, str. 13.

¹⁵ Cit. dle: KOLEKTIV AUTORŮ. *Ústava Československé republiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, str. 14.

¹⁶ Cit. dle: KOLEKTIV AUTORŮ. *Ústava Československé republiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, str. 14.

duchovní činnosti.“¹⁷ Na jiném místě svého referátu Kopecký řekl: „*Nenecháváme však nikoho v pochybnosti o tom, že velezrádci trpění a šetření nebudou, i když nosí posvěcený šat!*“¹⁸ Největší pozornost si pravděpodobně zaslouží tato část referátu: „*Samozřejmě, že i při uznávání náboženské svobody vyhrazujeme pro stát úkol vychovávat všechny děti, že vyhrazujeme státu právo vésti a spravovat veškeré školství bez rozdílu a že vyhrazujeme státu poslání vésti veškerou školní i mimoškolní státní výchovu v duchu naší ideologie, v duchu naší vědecké pravdy, v duchu nauk marxismu-leninismu.*“¹⁹ Jak vyplývá z předešlých úvah o marxismu-leninismu a jeho vztahu k náboženství, pro pravověrné křesťany mohlo být jen těžko přijatelné, aby stát vedl výchovu v duchu ideologie marxismu-leninismu, která byla ve své podstatě náboženství nepřátelská. Proto ji také nejvyšší představitelé církve oficiálně odsoudili. Opět zde tedy narážíme na nemožnost praktického soužití křesťanství a komunistického státu. Neboť Kopecký ve svém referátu sice potvrdil, že občané mají právo svobodně vyznávat jakékoliv náboženství, tedy i křesťanství. Jedním dechem však dodal, že stát bude své občany vychovávat v duchu ideologie, která tvrdí, že náboženství je opium lidu a je třeba proti němu bojovat.

Třetím dobovým dokumentem, který uvádím a který se zabýval vztahem státu a církve, je Návrh církevního oddělení ÚAV NF²⁰ na řešení náboženských otázek v ČSR. Tento dokument byl schválen 30. srpna 1948 na poradě J. Hendrycha, A. Čepičky, J. Taussigové a zástupců církevní komise Ústředního akčního výboru Národní fronty. Přinášel již konkrétnější postupy, jak v ČSR postupovat ve vztahu církve a státu: „*Před naší církevní politikou stojí i nadále tři úkoly:*

- 1. Zabránit tomu, aby se náboženství stalo zbraní nepřátel režimu;*
- 2. Omezit možnost zneužívání náboženství k účelům politicky reakčním na nejmenší míru;*

¹⁷ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 135.

¹⁸ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 135.

¹⁹ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 136.

²⁰ Ústřední akční výbor národní fronty.

3. *Využít náboženství jako spojence režimu.*²¹ Další výňatek z tohoto dokumentu opět dokladuje a celkově shrnuje negativní postoj komunistického režimu v Československu k náboženství jako takovému: „*Jako čtvrtý dlouhodobý úkol přistupuje k nim povinnost napomáhat postupnému překonávání náboženství jakožto protivědeckého způsobu myšlení.*“²²

Z těchto dokumentů tedy poměrně jasně vyplývalo, že církve čeká v Československu složité období. Teolog a filosof Anton Hlinka hodnotí ve své knize *Síla slabých a slabost silných* pounorový vývoj a vztah státu k církvi následovně: „*Hned po februárovom prevzatí moci sa zišli v Karlových Varoch pod predsedníctvom Andreja Januárieviča Vyšinského poprední stranickí funkcionári Zápotocký, Nejedlý, Kopecký a Husák. Dohodli sa na postupe boja proti cirkvi. V prvom rade bolo treba obmedziť činnosť a vplyv biskupov na verejnosť, izolovať ich od Vatikánu a nižšieho kléru, podporovať režimu oddaných duchovných, vytvoriť medzi veriacimi oporné hnutia strany, dostať prostredníctvom úradu pre cirkevné záležitosti pod kontrolu organizáciu cirkvi, likvidovať všetky jej spolky a tlač a vytvoriť z nej cirkev národnú, obdobu cirkvi pravoslávnych.*“²³

1.4. Taktika pronásledování církve v Československu, církevní zákony

Jak již bylo řečeno, ke katolické církvi se hlásilo více než 70% obyvatel Československa. Komunisté se s tímto faktem museli vzhledem k plánovanému proticírkevnímu tažení nějakým způsobem vypořádat. Jako svého nepřítele si nemohli zvolit 70% občanů. Nepřítelem se proto stalo především vedení církve, v čele s biskupy a kněžími. Ti byli později obviňováni ze zneužívání svého vlivu, úmyslného matení věřících a protistátní činnosti pod rouškou náboženství. Proto byla také v období komunismu zřejmá snaha záměrně oddělovat církevní hierarchii od běžných věřících, přisuzovat jim různé zájmy a leckdy je dokonce stavět do protikladu. V kampani, kterou komunistický režim proti náboženství a církvím po únoru 1948 rozpoutal, se také příliš neseťkáváme s kritikou křesťanů nebo

²¹ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 20.

²² Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 20.

²³ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Síla slabých a slabost silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 30.

křesťanství. V dobové rétorice se užívali především pojmy jako klerikalismus, katolicismus nebo novotomismus. Při označování nepřátel režimu se pak nemluvílo o křesťanech, ale o pomahačích Vatikánu, reakční církevní hierarchii apod.

Plány s církví do budoucna, jejich realizaci a taktiku „boje“ proti církvi po únoru 1948 celkově shrnuje ve své knize vydané v roce 2001 Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR Jaroslav Curha: „Zásady nové církevní politiky zformulovalo právě vedení KSČ, do praxe je pak uváděla jeho církevní komise (tzv. církevní šestka), Státní úřad pro věci církevní (jeho předseda měl funkci ministra) a aparát církevních tajemníků ve všech krajích a okresech. Zásadním postulátem byla teze o nesmiřitelnosti komunistické ideologie a náboženství v dlouhodobé perspektivě, kombinovaná s pragmatickým politickým programem pro první fázi budování nového režimu „využít náboženství jako spojence“ a přitom „zániku náboženství napomáhat užitím všech prostředků, které jsou po ruce.“²⁴

Curha dále shrnuje základní principy církevní politiky, které stát vůči katolické církvi vedl:

- „zbavit církev politického vlivu (vedení KSČ považovalo církev za v podstatě dobře organizovanou a jednotnou politickou stranu)
- podrobit církev státnímu dohledu a kontrole (zřízením dozorových institucí, ovládnutím její majetkové základny, včetně převzetí odpovědnosti za vyplácení mezd „zaměstnancům“ církve, získáním prostoru pro řešení veškerých personálních otázek prostřednictvím udělování tzv. státních souhlasů k výkonům duchovenské činnosti apod.);
- omezit život církve pouze na náboženské obřady v kostelích (likvidace řeholního života, znemožnění volné charitativní činnosti, státní dozor nad vydavatelskou činností, převzetí řady občanských záležitostí z kompetence církve – např. zavedením povinných občanských sňatků či odebráním matrik);
- izolovat církevní hierarchii od domácí a zahraniční církve, učinit ji naoko odpovědnou za zhoršení vztahů mezi státem a církví (mediální i veřejná kampaň proti biskupskému sboru, postupná internace biskupů a

²⁴ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. Československo-vatikánská jednání 1968-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 14.

- zinscenované procesy proti nim a jejich okolí, dosazení státních zmocněnců na konzistoře, cenzura korespondence, znemožnění kontaktu s Vatikánem a jeho pojmání jako trestný čin);
- zlikvidovat odpor proti nové církevní politice (přesunem „reakčních“ kněží a zbavováním státního souhlasů, internací příslušníků řeholí a řádů, soudními procesy s laiky i klérem, velkými procesy s katolickou hierarchií);
- podporovat tzv. vlasteneckou církev, uměle vytvořit hnutí, které by reprezentovalo církev v souladu se zájmy státní správy (prvním pokusem bylo neúspěšné hnutí státní Katolické akce z roku 1949, od roku 1950 byl alespoň vytvořen kněžský Velehradský výbor katolického duchovenstva posléze přetvořený na Mírové hnutí katolického duchovenstva. Vedle reprezentačních úkolů mělo hnutí sloužit jako doklad náboženské svobody v Československu i jako náhrada za státem izolovanou právoplatnou hierarchii v některých jednáních mezi státem a církví);
- vytvořit národní katolickou církev, izolovanou od Vatikánu (inspirací bylo působení Československé církve odtržené od římského katolictví po vzniku Československa).“²⁵

Za účelem praktického naplnění plánů církevní politiky byly v roce 1949 schváleny Národním shromážděním dva církevní zákony. Zákonem č. 217/1949 Sb. z října 1949 byl zřízen Státní úřad pro věci církevní (dále SÚC). Tento úřad měl být hlavním nástrojem podrobení církve státnímu dohledu. Paragraf 2 tohoto zákona zněl: „Úkolem Státního úřadu pro věci církevní je dbáti o to, aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení, a zajistiti tak pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání.“ SÚC převzal podle §3 zmíněného zákona „působnost ve všech věcech církevních a náboženských, které dosud vykonávaly jiné ústřední úřady.“²⁶ SÚC byl řízen ministrem, kterého jmenoval prezident republiky. Tímto ministrem se stal Alexej

²⁵ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 14.

²⁶ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 450.

Čepička. SÚC byl také pověřen naplňováním dalšího zákona, schváleným rovněž 14. Října 1949 Národním shromážděním. Jednalo se o zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. „*Byla to zásadní zákonná norma po celou dobu komunistické vlády upravující vztah mezi církví a státem, bez ohledu na to, že se ve své podstatě týkala ekonomických vztahů. Několik jejích paragrafů však umožňovalo širší aplikaci, zvláště když čtrnáctým paragrafem tento zákon zrušil veškeré jiné předpisy, upravující vztah mezi státem a církví. Zákon zavedl později nezměněnou praxi, že většinu dalších otázek tohoto vztahu neřešil doplňující zákon, nýbrž buď vládní nařízení – například nařízení č. 219 z 18. října 1949 o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické -, nebo přímo pokyny, doporučení a metodické výklady Státního úřadu pro věci církevní. Taková praxe vedla pochopitelně k utužení dozoru nad církví, neboť obecná zákonná norma (14 paragrafů) se dala v praxi libovolně vykládat a překrucovat.*“²⁷ Zákon č. 218/1949 Sb. také zaváděl tzv. státní souhlas. Tento souhlas musel mít každý duchovní, biskup i kněz, aby mohl vykonávat svou činnost. Pokud duchovní svoji činnost vykonával bez státního souhlasu, porušoval zákon a hrozila mu pokuta či vězení. Udělování či spíše neudělování státního souhlasu bylo účinnou zbraní proti církví. Mnohé církevní posty, včetně biskupských, zůstávaly neobsazeny, neboť stát nikomu neudělil souhlas k jejich vykonávání. Tím bylo značně ochromeno fungování církve.

Součástí zmíněného vládního nařízení č. 219 byl §19. Tento paragraf ustanovil duchovním povinnost složení slibu věrnosti republice: „(1) *Předpokladem výkonu duchovenské činnosti je složení slibu věrnosti Československé republice. (2) Slib zní: „Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení a že nepodniknu nic, co by bylo proti jejím zájmům, bezpečnosti a celistvosti. Budu jako občan lidově demokratického státu plnit svědomitě povinnosti, jež vyplývají z mého postavení, a vynasnažím se podle svých sil podporovat budovatelské úsilí směřující k blahu lidu.*“²⁸

²⁷ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 19.

²⁸ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 456.

Dalšími vládními nařízeními byla nařízení o hospodářském zabezpečení evangelických církví státem, o hospodářském zabezpečení církve pravoslavné státem a o hospodářském zabezpečení církve československé státem. V jiném vládním nařízení, v nařízení č. 228/49 Sb. z 25. října 1949, se v §5 pravilo: „*V krajích a okresích vykonávají působnost ve věcech náboženských a církevních příslušné krajské a okresní národní výbory a jsou v tomto oboru své působnosti podřízeny Státnímu úřadu pro věci církevní.*“²⁹ V souladu s touto vyhláškou byly zřízeny funkce okresních a krajských církevních tajemníků.

Zákonem bylo také později zrušeno pracovní volno v den některých církevních svátků. Šlo o zákon o státním svátku, památných a významných dnech (č. 93/1951 Sb. z 2. listopadu 1951), který zrušil pracovní volno u celkem sedmi liturgických slavností- Zjevení Páně, Nanebevstoupení Páně, Božího těla, Svatých apoštolů Petra a Pavla, Nanebevzetí Panny Marie, Všech svatých a Neposkvrněného početí Panny Marie. Účinnost nabyl 1. ledna 1952.³⁰

Již dříve, v říjnu 1948, byly schváleny dva zákony, které byly namířeny proti všem odpůrcům komunistického režimu: „*Komunistický režim potřeboval, aby jeho činy byly v souladu s právem. Proto již v říjnu „svobodně“ zvolený parlament odhlasoval dva důležité zákony: Zákon na ochranu lidově demokratické republiky (č. 231/1948 Sb.) a Zákon o státním soudu (č.232/1948 Sb.) Oba umožňovaly a ospravedlňovaly tvrdé trestní postihy za jakýkoliv projev nesouhlasu s nově nastoleným komunistickým režimem. Ten je také hned začal využívat v proticírkevní boj nejen k zastrašování, ale i k trestání. Jen v Praze bylo v roce 1948 odsouzeno Státním soudem na základě těchto zákonu 17 duchovních.*“³¹ Tyto zákony se tedy církve a náboženského života také velmi dotýkaly.

1.5. Reakce církve na společenský vývoj, hlavní vlna represí vůči církvi

O velmi napjaté situaci mezi církví a státem a poměrech, které na přelomu padesátých let v Československu panovaly, vypovídají úryvky ze dvou dokumentů

²⁹ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 479.

³⁰ FIALA, Petr. *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*. Brno: CDK, 2001, str. 34.

³¹ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii II*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 139.

vydaných v červnu roku 1949 nejvyššími představiteli katolické církve v Československu. V pastýřském listě „Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky“, který byl vydán českými a slovenskými biskupy, se o postavení církve na začátku padesátých let dočítáme: „*Stojí tu dnes oloupena, zbavena většiny svobod a práv, zneuctěna, pošpiněna, skrytě i veřejně pronásledována. Jen si všimněte, jak se dnes vede v církvi v Československu? V rozhlase i veřejných projevech je vedena soustavná kampaň proti Sv. Otcí a biskupům, kteří jsou dnes jejími i Bohem stanovenými představiteli.*“³² Biskupové dále informovali věřící o potírání katolického tisku: „*Všechn náboženský tisk až na výjimky zcela bezvýznamné byl zrušen, byly zastaveny i úřední věstníky ordinářů, jež informovaly kněžstvo i o důležitých státních zákonech a nařízeních. Místo nich byl zaveden ministerstvem školství, věd a umění tzv. Věstník katolického duchovenstva, který zdaleka není katolický, poněvadž nemá církevního schválení, je vydáván proti vůli ordinářů a ač je určen katolickým duchovním, je řízen nekatolíky v duchu proticírkevním a snaží se spravovat přímo státními orgány záležitosti zcela církevní a vyřadit tak biskupy z vykonávání jejich pravomoci.*“³³ Těžkosti provázely i náboženskou výchovu: „*Byl dokonce vykonán nátlak na rodiče, aby vzali své děti z církevních škol, a to přímo pod pohrůžkou existenčních následků. Učitelé náboženství jsou ideově prověřováni a jsou jim dávány směrnice, jak učit náboženství v duchu materialistickém. Jakákoliv náboženská výchova mládeže ve spolcích, v mariánských družinách, v eucharistických kroužcích apod. byla na mnoha místech pod trestními následky zakázána, je soustavně znemožňována tím, že si stát osvojil monopol materialistické školní i mimoškolní výchovy. Taktéž výchova v duchu křesťanském je znemožňována a je považována za téměř ilegální.*“³⁴ Celkovou situaci v zemi shrnuli biskupové takto: „*Vcelku možno říci, že mimo*

³² Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 173.

³³ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 173.

³⁴ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 173.

kostel je každá náboženská činnost již znemožněna do kostela se bojí leckde veřejně jíti, aby nebyli obviňováni z reakce a nehrozila jim ztráta existence.“³⁵

V oběžníku katolickému duchovenstvu, vydaném biskupskou konferencí v Praze v červnu 1949, se dočítáme: „Z těchto fakt jasně vyplývá, že tu nejde už o dohodu mezi Církvi a státem, ale o podřízení římskokatolické Církve ideologii, která je protikřesťanská, jež hlásá náboženství marxismem a osobuje pro stát práva i ve věcech svědomí, víry a mravů, což žádný křesťan nemůže uznati.“³⁶ Biskupové v tomto oběžníku apelovali na všechny věřící. „Každý český a slovenský katolík si musí uvědomit, že nadešel čas zkoušky, že každý musí dovésti rozpoznati ovce od vlka v rouše beránčím, že v otázce náboženské svobody nemůže býti žádných kompromisů a že je třeba od samého začátku jasného, nesmlouvavého postupu, ježto jde o věčnou spásu každé nesmrtelné duše.“³⁷

Způsob, jakým proti tomuto oběžníku zasáhly státní orgány, je názorným příkladem útlaku katolické církve. Zprávu o něm podává dopis Rudolfa Slánského, tehdejšího generálního tajemníka ÚV KSČ, určený všem krajským výborům KSČ. Tento dopis instruoval krajské výbory o postupu proti kněžím, kteří v kostele četli oběžník katolických biskupů a ordinářů: „Dne 15. června 1949 byl vydán jménem katolických biskupů a ordinářů ČSR oběžník, adresovaný katolickému duchovenstvu a věřícímu lidu, aby byl čten v kostelích a slavnostech „Božího těla“. Rozšiřování obsahu tohoto oběžníku zakládá skutkovou podstatu § 32 zák. čís. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky.“³⁸ Slánský tedy označil šíření tohoto oběžníku za trestný čin. „Proti těm z kněží, kteří přes výstrahu a upozornění veřejných orgánů buď oběžník četli a jeho obsah pobuřujícím způsobem dále vykládali, anebo kteří ho takto vykládali, aniž by jeho přímý obsah četli, a to takovým způsobem, aby přímo znepokojovali katolickou část obyvatelstva a nepravdivé zprávy obsažené v oběžníku provokativně rozšiřovali, projevující přitom přímo snahu zmařit úsilí státních orgánů a dobrý poměr mezi církví a státem, nebo

³⁵ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 174.

³⁶ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 264.

³⁷ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 265.

³⁸ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 190.

přítom jinak projeví nepřátelské smýšlení k lidově demokratickému zřízení, budiž podáno trestní oznámení příslušnému soudu podle § 32 zák. č. 231/48 Sb./“³⁹

Na počátku padesátých let tedy rozpoutal režim nekompromisní ideologický boj proti všem svým odpůrcům. Obětí tohoto boje se stali i mnozí představitelé církve. Ti nejhůře postižení byli odsouzeni do vězení, někteří z nich dokonce popraveni. Již tak vyhocenou situaci v Československu ještě navíc vyostřila reakce Vatikánu na dění v komunistických státech. Nejvyšší Posvátná Kongregace Sv. Oficia vydala v červenci roku 1949 dekret, který vylučoval všechny šířitele komunistické ideologie z církve: „*Této nejvyšší Posvátné kongregaci byly položeny tyto otázky: 1./ je-li dovoleno dáti se zapsat do komunistických stran a podporovati je; 2./ je-li dovoleno uveřejňovati, rozšiřovati neb čísti knihy, časopisy, noviny neb letáky, které hájí nauku neb praksi komunismu, neb psáti do nich; 3./ zda-li věřící, kteří se dopouštějí vědomě a dobrovolně skutků uvedených ad 1/ a 2/, mohou být připuštěni k Svátostem;*“⁴⁰ Dekret na všechny zmíněné otázky dával zápornou odpověď s vysvětlením: „*komunismus, vskutku, je materialistický a protikřesťanský; komunističtí vedoucí, ačkoli někdy slovy prohlašují, že nepotírají Náboženství, ve skutečnosti však. Naukou o činnosti, se ukazují nepřátelští k Bohu, k skutečnému Náboženství, k Církvi Kristově;*“⁴¹ Dekret také obsahoval důležité rozhodnutí, že všichni šířitelé a vyznavači komunismu jsou vyloučeni z katolické církve. Veřejné čtení a šíření tohoto dekretu bylo v Československu považováno za ilegální čin.

Situaci o soudních procesech v Československu proti duchovním přibližuje zpráva ministra Čepičky předsedovi vlády Zápotockému: „*Zatím se situace jeví tak, že na celém území státu je dnes ve vyšetřovací vazbě 67 duchovních, v trestní vazbě 18 duchovních. Od 19.června 1948 do 19.října 1949 bylo vyneseno celkem 84 odsuzujících rozsudků, z toho 46 právoplatných.*“⁴²

³⁹ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 191.

⁴⁰ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 301.

⁴¹ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 301.

⁴² Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 344.

Příklady některých rozsudků, které byly v padesátých letech nad duchovními vyneseny: „*Státním soudem v Praze byl dne 15. září 1949 pro zločin velezrady odsouzen Theodor F u n k, arcibiskupský rada a vikář zastávající úřad tajemníka arcibiskupa v Olomouci do těžkého žaláře na 10 let. Obžalovaný Funk doznal souhlasně s v vyšetřenými okolnostmi, že na poradách, které byly počátkem srpna 1949 konány na několika poutních místech na Moravě u příležitosti tak zvaných kněžských poutí, rozšiřoval mezi přítomné kněze výtisky ilegálního oběžníku „Výklad dekretu proti bezbožeckým naukám.“*⁴³ Odsouzen byl také Jan Ludín, administrátor farního úřadu v Bochově: „*Státní soud v Praze po hlavním přeličení, provedeném dne 13. října, odsoudil Jana L u d í n a, administrátora řim. kat. farního úřadu v Bochově pro zločin velezrady dle řu 1 odst. 1 c/ a přečin pobuřování proti republice podle řu 3 odst. 1 zák. řis. 231/48 Sb. k trestu těžkého žaláře v trvání o s m i let.“*⁴⁴ V rozsudku se dále uvádí: „*Trestních řinů za vinu mu kladených dopustil se obřalovaný řim, že koncem řervence 1949 v Bochově vyloučil z katolické cirkve Josefu Zdvořáčkovou, když se o ni dověděl, že sbirá podpisy pro Katolickou akci a řim, že dne 19. 6. a 26. 6. v kostele v Bochově přečetl pastýřský list řtvavého obsahu, k němuž přiložil vlastní řtvavý komentář.“*⁴⁵ Z dobových dokumentů se dočítáme o konkrétních příkladech nejrůznějších přečinů, za které byli různí duchovní z celé republiky trestně stíháni: „*V zákristi kostela rozdával dětem svaté obrázky, na jejichž druhé straně byl text protistátního obsahu.“*⁴⁶ „*Při bohoslužbách v Karviné četl pastýřské listy.“*⁴⁷ „*Podepsal v září 1949 resoluci proti zákonu o hosp. zabezp. Cirkvi. Věděl o tom, že kněz Frgal ukrývá u sebe podezřelé osoby a že má protistátní letáky.“*⁴⁸ „*Pobuřující výrok při kázání*

⁴³ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 345.

⁴⁴ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 359.

⁴⁵ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 359.

⁴⁶ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 335.

⁴⁷ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 335.

⁴⁸ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 337.

v březnu 1950 (proti vládě, proti znárodňování, družstevnictví na vesnici), obhajoba papeže.“⁴⁹

Při vyslýchání a vyšetřování „zločinů“ odpůrců režimu byly mnohdy užívány velmi brutální praktiky. Často byla porušována ústava a lidská práva osob, které byly pro režim nežádoucí a které potřeboval odstranit z veřejného života. Lidé byli souzeni na základě smyšlených obvinění, k jejichž přiznání byli donuceni. Mezi donucovací prostředky patřilo i fyzické a psychické mučení. Svědectví o praktikách režimu přináší například Ludvík Stehlík, dlouholetý kostelník z Babic. Stehlík byl v roce 1951 odsouzen v souvislosti s nechvalně proslulými událostmi, které se odehrály v Babicích: „Zatčené odváželi do želetavského pivovaru, kde byla připravena fackovací garda – židlička a mlácení.“⁵⁰ „Protože jsme přijeli do Želetavy později, unikl jsem fackovací gardě, ale abych nepřišel zkrátka, dostal jsem do hlavy takovou ránu, že mám v ušním bubinku dodnes čtyři díry.“⁵¹ Atmosféru dalšího výslechu popsal Stehlík následovně: „Strhli mě ze židle a už to šlo, kopance, rány. Kryl jsem si obličej, do břicha a do zad se střefovali nejčastěji. Nechal jsem se tak mlátit tři dny a tři noci, ale nepromluvil jsem, nic jsem neřekl, jenže Plichta už byl zatčený.“⁵² „Když jsme jezdili na vyšetřování, bylo slyšet nářek babického kněze P. Václava Drboły, zatčeného patnáct dní před výstřely ve škole; potřebovali z něj udělat hlavního iniciátora vražd.“ „Jednou v noci mu dali svěráky na všechny prsty na ruku. Šrouby se utáhnou a trvá dost dlouho, než oteklé prsty popraskají. Je to hrůzná bolest. Celou noc bylo slyšet takový nářek, že celý kriminál nespál.“⁵³ „Stejně tak byl k smrti utlučen i číhoštský kněz Josef Toufar.“⁵⁴ K tomu, jak probíhala v padesátých letech soudní přelíčení případů s politickým podtextem, Stehlík dodává: „Asi dva měsíce před soudem, tedy v září 1951, mi

⁴⁹ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 339.

⁵⁰ Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 142.

⁵¹ Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 142.

⁵² Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 143.

⁵³ Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 143.

⁵⁴ Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 143.

*estébák, co nás vyšetřoval, donesl papíry a tam bylo všechno napsáno: co bude mluvit předseda soudu, co prokurátor, kolik lidí tam bude, vše popsáno do detailů. Otázky i odpovědi. My jsme se to měli naučit nazpaměť.“*⁵⁵ „Když mi to vyšetřovatel přinesl, říká: „Když se to naučíte přesně a řeknete to, dostanete u soudu jedenadvacet let! Řeknete si to po svém- a nahoru do špagátu už toho moc není.“⁵⁶

Světlo do pozadí politických procesů a vynucených přiznání vnesl v uvolněné atmosféře roku 1968 také Gustáv Husák. Jeho svědectví cituje ve své knize Anton Hlinka: „*Podpísal to nie normálny človek, ale utýraná ruina bez schopnosti ovládať svoj rozum, vôľu a zmysel...Lož, výmysel a podvod boli majstrovsky režírované do zápisníc ako nezvratné dôkazy. Lámali sa charaktery ľudí a po zákonoch tejto republiky sa šliapalo ako po hnoji...Sú to nepravdy, polopravdy a hanebne vymýšľané lži. Nejde tu teda o náhodný justičný omyl, ale o vedome organizovaný justičný zločin.“*⁵⁷ Gustáv Husák se v padesátých letech na přípravě politických procesů osobně podílel, později se však režimu znelíbil a sám byl poslán do vězení.

1.6. Akce K a monstrproces s řeholníky, zrušení řeckokatolické církve

Velmi výrazným zásahem do života církve bylo uzavření mužských (později i ženských) klášterů a potlačení činnosti řeholních řádů. Likvidace klášterů byla dlouhodobě připravovaná akce. Dostala název „Akce K“. Proběhla ve dvou fázích, v dubnu 1950. Předcházel jí široce medializovaný soudní proces s deseti prominentními řeholníky, kteří byli odsouzeni jako velezrádci připravující protistátní kontrarevoluci. Tento proces byl pečlivě načasován. Konal se krátce před provedením „Akce K“. Účelem procesu bylo zdiskreditovat řeholní řády v očích veřejnosti a ospravedlnit tím zábor klášterů.

⁵⁵ Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 143

⁵⁶ Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 144

⁵⁷ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabost' silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 51.

Monstrproces s řeholníky, „Akce K“ a všeobecná propaganda, která obojí doprovázela, patřily k vrcholům totalitních zásahů vůči církvi. Více se o přípravě o pozadí celé akce dovidáme z dobových dokumentů.

V zápise ze schůze církevní komise ÚV KSČ (církevní šestky) z 18. ledna 1950 se píše: „Byla dokončena podrobná evidence, podle níž je dnes na území státu celkem 891 klášterů se 14 230 řeholníky. Podle rozhodnutí předsednictva má nyní dojít k soustředění jednotlivých řádů v tzv. centralizačních kláštorech, obsazených naším spolehlivým personálem, kde by byla zaručena kontrola řeholníků a tím znemožněno, aby kláštery byly dále střediskem reakčního kléru, jednak by se tímto opatřením uvolnily budovy pro veřejné účely, školy, internáty atd.“⁵⁸ Dále se v zápise uvádí: „Akci by bylo možno provést několikerým způsobem; buď připravit předem tiskovou a rozhlasovou kampaň, která by odhalila rozvratnickou činnost řádů a připravila veřejné mínění na vlastní zásah, nebo provést zásah jako první a teprve pak jej vysvětlit uveřejněním kompromitujícího materiálu.“⁵⁹ V zápise ze schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 27. února 1950 jsou opět zaznamenány závěry s projednávání „Akce K“: „Akce s kláštery je pozměněna v tom smyslu, že bude zahájena teprve po projednání trestního případu opata Tajovského a Machalky. Soudním procesem, v němž budou kompromitovány řády, bude pak možno zahájit akci proti klášterům.“⁶⁰ V tomto dokumentu se dočítáme i o dalších opatřeních vůči církvim, která předsednictvo projednávalo a která byla později provedena. Šlo především o násilné sloučení řeckokatolické církve s pravoslavím, kterým byla řeckokatolická církev de facto zrušena. „Akci přestupu řeckokatolické církve k pravoslaví je třeba provést ihned. Jejím vyvrcholením má být internace Gojdiče, Hopka a vedení řeckokatolické církve. Jen pro případ, že by Gojdič a vedení činilo nepřekonatelné obtíže při přechodu, bylo by možno navrhnout opatření proti nim dříve. Návrh je třeba přesně propracovat a projednat v církevní

⁵⁸ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 334.

⁵⁹ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 334.

⁶⁰ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 402.

šestce.“⁶¹ Výmluvná je také poznámka v zápise o misijní činnosti: „*Je třeba zjistit, jak je organizována misijní činnost, misie zakázat a v každém případě znemožnit.*“⁶²

O přípravě soudního procesu s řeholníky se dočítáme také v zápise z porady na ministerstvu spravedlnosti z 25. března 1950: „*Procesem a procesním materiálem musí být odhalena nepřátelská politika Vatikánu proti zemím lidové demokracie a Sovětskému svazu a dokumentováno, že řády a kláštery byly přímo zapojeny do této rozvratnické politiky Vatikánu a byly semeništěm protistátních činů. Není možno chápat proces tak, že by v procesu šlo jen o zjištění viny jednotlivých obžalovaných, nýbrž na procesu musí být rozvinuty široce otázky nepřátelské a protilidové politiky Vatikánu, vysoké hierarchie u nás, klášterů a řádů.*“⁶³ Tento úryvek mimo jiné znovu dokladuje, jak se v padesátých letech zacházelo s právem na spravedlivý proces. Soudy byly vykonavatelem vůle vedení KSČ.

Události padesátých let měly pochopitelně značný vliv na atmosféru ve společnosti. Politické procesy (s řeholníky, s veterány druhé světové války, s Miladou Horákovou, s Rudolfem Slánským a další), popravy, rozsáhlé zatýkání, to vše vyvolalo mezi obyvateli vlnu všeobecného strachu. Nebezpečí šikany ze strany státní moci bylo všudypřítomné. Každý, kdo se svým chováním znelíbil režimu, musel počítat s tvrdými postihy. Lidé proto byli na veřejnosti mnohem opatrnější a vyhýbali se aktivitám, jejichž provozování vnímal režim negativně. Velmi tak utrpěl náboženský život, který byl státní mocí bedlivě sledován a při jakémkoliv náznaku odporu tvrdě sankcionován. Hlásit se v padesátých letech ke katolické církvi a žít náboženským životem vyžadovalo občanskou statečnost.

1.7. Stb a církev

Na přeměně Československa v totalitní stát měla velkou „zásluhu“ Státní bezpečnost (dále jen Stb), která tvořila jednou ze složek Sboru národní bezpečnosti a nejvýstižněji by se dala charakterizovat jako politická policie. Byla jedním z hlavních nástrojů, jimiž si komunistický režim udržoval moc nad svými občany.

⁶¹ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 402.

⁶² Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 402.

⁶³ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 419.

Policie byla jednou z klíčových složek všech totalitních systémů. Právě prostřednictvím policie mohli představitelé režimu tvrdě potírat opozici a udržovat občany v poslušnosti.

Stb se spolupodílela na většině zločinů, které byly za komunismu v Československu páčány. V únoru 1948 režimu dopomohla k moci, po únoru pak vyhledávala, zatýkala a vyslýchala jeho odpůrce. Využívala k tomu všech prostředků, včetně brutálního násilí. V této souvislosti vzpomínám svědectví Ludvíka Stehlíka, které jsem citoval v předchozím textu. Jedním z důležitých odvětví činnosti Stb byl boj proti církvi, takže je jasné, že Stb asistovala u Akce K, monstrprocesu s řeholníky, organizovala a prováděla zatýkání a vyslýchání kněží a biskupů atd. Stb a její činnost patří k nejtemnějším stránkám období komunistické totality. Způsob práce a organizace Stb se průběžně měnil, její funkce však zůstávala po celé období komunismu stejná.

1.8. Vztah Vatikánu a Československa po roce 1948

Vzhledem k ateistické povaze vládnoucího režimu v Československu a vzhledem ke krokům, jaké podnikal vůči katolické církvi, se diplomatické vztahy Československa a Vatikánu po únoru 1948 velmi zhoršily. Vatikán byl pro představitele komunistického režimu nepřátelským státem. Proto chtěli komunisté katolickou církev v Československu od Vatikánu zcela izolovat: „*Jejich konečným cílem, v jehož dosažení nejvyšší komunističtí funkcionáři věřili po celých pět poúnorových let, byla nezávislá národní katolická církev, zcela odtržená od Vatikánu.*“⁶⁴ Z tohoto důvodu režim také založil Katolickou akci. Katolická akce byla prorežimní organizace, jejímiž členy byly mimo jiné tzv. vlastenečtí kněží, tedy kněží, kteří byli loajální vůči komunistickému režimu a byli ochotní s ním spolupracovat. Název byl zvolen záměrně a měl oklamat věřící, původní Katolická akce byla totiž katolickým sdružením. Režim chtěl pomocí své Katolické akce rozštěpit církev. Dlouhodobá strategie byla zapudit vzpurné duchovní a naopak podporovat duchovní, kteří spolupracují s režimem. Ti se měli dostat do čela církve a církev by se tak časem stala režimu oddanou. Všichni členové Katolické akce

⁶⁴ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 6.

však byli rozhodnutím Vatikánu (Decretum schismatica „Actio catholica“ in Cecoslovachia damnatur)⁶⁵, které později potvrdili i českoslovenští biskupové, exkomunikováni. „Hrozba nejvyššího církevního trestu vedla k rychlému opadnutí ochoty zúčastněných celou akci podporovat a ta vcelku rychle zmizela ze světa.“⁶⁶ Exkomunikace Katolické akce Vatikánem však ještě více zhoršila jeho vztahy s Československem. Definitivně se vzájemné vztahy zprětrhaly poté, co Svatý stolec vydal již vzpomínaný exkomunikační dekret, kterým vyloučil z církve všechny členy komunistických stran a šířitele komunistické ideologie. „O dekretu široce a nenávislně informoval denní tisk a útoky proti „středověké“ církvi, řízené zájmy amerického imperialismu, připravily půdu pro další kroky k izolaci církve. Na základě žádosti československých úřadů opustil 13. července 1949 Československo chargé d'affaires G. Verolino a stranické vedení rozhodlo o postupném přerušeni diplomatického styku s Vatikánem. Verolinem jmenovaný zástupce, Ottavio de Liva, do té doby tajemník internunciatury, nebyl československým vedením akceptován a jednání o řádném nástupci byla neustále protahována. De Liva ve svém provizorním postavení vydržel necelý rok. V souvislosti s provokací StB kolem tzv. číhoštského zázraku vyvolala církevní šestka KSČ propagandistickou kampaň proti Vatikánu a de Livovi osobně, zakončenou protestní nótou požadující jeho odchod do tří dnů. 16. března 1950 opustil Ottavio de Liva Československo („vyhnán jako pes“) a Vatikán se pokusil dosáhnout udělení víza pro nového zástupce. Československo však odvolalo svého velvyslance při Vatikánu Ilju Ratha „ke konzultacím“ a přes urgence Vatikánu udělení vstupního víza novému nunciovi neustále odkládalo. Vzájemné diplomatické vztahy tak zůstaly na mrtvém bodě, formálně sice nepřerušené, prakticky však nenaplňované. Přímý styk s Vatikánem se bez ohledu na církevní právo stal trestným činem.“⁶⁷ K obnovení kontaktu mezi oběma státy došlo až v roce 1963. Po třináct let tedy mezi Československem a Vatikánem neprobíhala žádná jednání a katolická církev v Československu se tak ocitla ve velké izolaci.

⁶⁵ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 16.

⁶⁶ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 17.

⁶⁷ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 18.

2. VZTAH CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1960-1970

V druhé polovině padesátých let nastalo v celém veřejném životě v Československu částečné uvolnění. Situaci církve to však nijak výrazně nezlepšilo. Částečné uvolnění společenských poměrů zapříčinila smrt Stalina, nejvyššího představitele SSSR, a postupné přehodnocení jeho kultu osobnosti. Právě Stalin byl hlavním iniciátorem tvrdého teroru, který se pak pod jeho nátlakem šířil do ostatních komunistických států Evropy včetně Československa. Krátce po jeho smrti zemřel také československý prezident Gottwald, který byl rovněž symbolem tvrdého teroru vůči vlastnímu obyvatelstvu. Důležitým momentem bylo také povstání lidu v Maďarsku v roce 1956. Toto povstání bylo sice krvavě potlačeno, ale všichni političtí představitelé v komunistických státech si uvědomili, že přílišný teror vůči vlastním občanům by se mohl časem obrátit proti nim. Proto v Československu ubylo politických procesů a zatýkání občanů z politických důvodů. Jinak se ale situace v zemi nezměnila. Církev zůstávala nadále v nemilosti, ubylo pouze drastických opatření vůči ní. V roce 1956 byl zrušen Úřad pro věci církevní, jehož pravomoci převzalo ministerstvo kultury.

„Patnáct let po únorové změně režimu, na počátku roku 1963, byl vnější obraz církve oproti stavu z roku 1950 svým způsobem ještě neveselejší. Z třinácti československých diecézí byly státem respektovaným biskupem spravovány pouze tři slovenské, ostatní řídili kapitulní vikáři (nejméně v jednom případě kapitulní vikář exkomunikovaný). Z tří teologických fakult a dvanácti kněžských seminářů zůstaly pouze dvě bohoslovecké fakulty se seminářem, na kterých studovalo 138 bohoslovců (takřka osmkrát méně než v roce 1950). Z třiceti nakladatelství, vydávajících přes dvě desítky periodik, zůstala pouhá, navíc prorežimní dvojice Katolické noviny a Duchovní pastýř, tištěná v české a slovenské verzi. Z více než patnácti a půl tisíce řeholníků a řeholnic pracovalo 8730 řeholnic ve státních sociálních ústavech a nemocnicích, řeholníci pak možnost zasvěceného života ztratili úplně, část z nich alespoň působila v běžné duchovní správě. Korunou nemorálnosti poměrů bylo předsednictví suspendovaného kněze Josefa Plojhara v čele Celostátní mírového výboru katolického duchovenstva.

Československá katolická církev tak do šedesátých let vstupovala:

- bez kontaktu se světovou církví a bez legálního spojení s papežem a římskou kurií;
- se vzájemnou izolací církevní hierarchie, zčásti vězněné a internované, zčásti kontrolované prostřednictvím státních zmocněnců na konzistořích, cenzurou korespondence i návštěv;
- bez praktické možnosti svobodné pastorace a bez vlivu církve na rozmístění kněží;
- s okleštěným vzděláváním kněží (oba státní semináře vznikly proti vůli církve), jehož odborná i výchovná úroveň vzbuzovala pochybnosti;
- bez církevního laického vzdělávání (s výjimkou omezené možnosti výuky náboženství na základních školách), kdy jakákoli organizovaná laická činnost včetně společné modlitby byla považována za protiprávní;
- s tristním stavem ve vedení jednotlivých diecézí, v nichž byli biskupové nahrazováni kapitulními vikáři, což odporovalo církevním zákonům i potřebám církve (z pohledu církve nelze biskupa dlouhodobě nahrazovat) ;
- s ubohými publikačními možnostmi a zcela nesvobodným tiskem. “⁶⁸

2.1. Skrytá církev

Izolace církve od jejího vedení ve Vatikánu a násilné potlačování církevního života ze strany státu vedlo k postupnému vytvoření tzv. skryté církve. „*Stručně ji lze definovat jako soubor v podstatě roztržštěných individuálních snah prolomit bariéry režimem umožňovaného života z víry v konspiračních podmínkách a na nejružnější úrovni-od výuky náboženství po „nelegální“ svěcení biskupů a kněží.*“⁶⁹ Veškeré tyto snahy byly samozřejmě protizákonné. Všem, kdo provozovali tajně náboženskou činnost, kněžím i laikům, hrozilo vězení. Lidé, kterým nebyl lhostejný osud církve a křesťanské víry v Československu a kteří chtěli žít plnohodnotným náboženským životem, však mnohdy neměli jinou možnost než částečně přejít do ilegality. Oficiálně povolené náboženské aktivity byly velmi omezené, rozvíjení

⁶⁸ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 21.

⁶⁹ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 20.

tajných aktivit tedy bylo tedy poměrně přirozenou reakcí utiskovaných obyvatel na daný stav věci.

Historicky zmapovat existenci a fungování skryté církve není snadný úkol. Jelikož musela svoji činnost tajit, neexistuje o ní příliš mnoho písemných záznamů.

Na strukturu skryté církve lze pohlížet ve dvou rovinách: „*V širším pojetí se termínem skrytá církev rozumí vše, co bylo v době komunistické diktatury konáno v rámci katolické církve bez vědomí státních úřadů. V takto obecném vymezení pak tento pojem zahrnuje nejen konkrétní ilegální strukturu nebo působení tajně vysvěcených kněží, ale také existenci nejrůznějších společenství, rozvíjení řádového života, které bylo v totalitním systému zakázáno, působení oficiálních kněží bez státního souhlasu, všechny církevní aktivity, jež byly konány bez povolení komunistických orgánů apod. Přesnějším výrazem pro širší chápání pojmu skrytá církev by zřejmě bylo vyjádření „skrytý život církve.“*

(2.) *Užší pojetí přisuzuje pojmu skrytá církev konkrétnější význam a rozumí jím především vytváření neoficiální církevní struktury a přípravu a působení tajných kněží. Pod tento pojem lze zahrnout jednak hierarchicky vytvářená společenství s vlastními biskupy, ale také skupiny, které organizovaly studium kandidátů kněžství a zprostředkovávaly jejich tajná svěcení v zahraničí. Popisnějším vyjádřením by v tomto případě mohlo být označení „skryté církevní struktury.“⁷⁰*

Činnost podzemní církve v Československu, především pak snaha o vytváření oné neoficiální církevní struktury, je úzce spjata s osobností biskupa Felixe Davidka, který se ve skryté církvi významně angažoval. Na vytváření tajné církve začal pracovat po propuštění z vězení, kde strávil 14 let za „velezradu“.

„Záhy po svém návratu začal aktivně realizovat svůj program. Již druhý den po příchodu z vězení se obrátil na Ludmilu Javorcovou, s jejíž rodinou se už od dětství znal. S její pomocí kolem sebe postupně shromažďoval okruh spolupracovníků, jenž tvořili katolíci, kteří byli v padesátých letech vyloučeni z teologických učilišť a měli nedokončená studia. Také se orientoval na ty, kteří se chtěli stát kněžími, ale nevstoupili do litoměřického semináře na základě vatikánského rozhodnutí o studiu teologie v Československu a vzhledem k odmítavému stanovisku českých biskupů

⁷⁰ Cit. dle: FIALA, Petr. *Skrytá církev*. Brno: CDK, 1999, str. 11.

k jedinému teologickému učilišti v Litoměřicích. Davídek se však snažil zapojit do práce v podzemí i laiky.“⁷¹ Snahou Davidka bylo vytvořit tajnou vzdělávací instituci, která by alespoň částečně kompenzovala nedostatek těch oficiálních: „Davídek se znovu pokusil navázat na myšlenku katolické univerzity a vytvořit vzdělávací skupinu, která by nahrazovala nedostatky státem kontrolovaných škol.“⁷² Tento cíl se mu do určité míry podařilo naplnit. „V druhé polovině šedesátých let měl již Davídek se svými spolupracovníky vypracován systém studia, jehož součástí se staly pravidelné večerní a víkendové semináře.“⁷³

2.2. Významné události ve vztahu státu a církve v šedesátých letech

V šedesátých letech došlo k novým událostem, které ovlivnily církevní život v Československu. Obnovila se diplomatická vyjednávání mezi Československem a Vatikánem, konal se vatikánský církevní koncil a došlo ke vpádu vojsk Varšavské smlouvy na československé území.

V rámci přehodnocování teroru padesátých let byla v Československu propuštěna velká část politických vězňů. V květnu roku 1960 u příležitosti patnáctého výročí konce druhé světové války dostalo amnestii také mnoho kněží. Nesměli se však vrátit k duchovní činnosti, byli zařazeni do průmyslové výroby jako nekvalifikovaní dělníci.

V letech 1962-1965 se konal Druhý vatikánský koncil katolické církve. Kromě liturgických a ryze interních záležitostí církve se na koncilu řešila i velmi aktuální otázka vztahu církve vůči světu. Palčivým problémem bylo především postavení církve v zemích východního bloku. Biskupové těchto zemí byli tedy na koncilu obzvláště potřební: „Vatikánská diplomacie pak vyvinula nemalé úsilí k tomu, aby ekumenický charakter koncilu podtrhla i účast biskupů ze sovětského bloku.“⁷⁴ Podařilo se to jen částečně, například biskupové Rumunska či Albánie se nemohli zúčastnit. V Československu byl souhlas k účasti udělen třem biskupům. Na základě jejich pobytu v Římě došlo později k obnovení československo-

⁷¹ Cit. dle: FIALA, Petr. *Skrytá církev*. Brno: CDK, 1999, str. 60.

⁷² Cit. dle: FIALA, Petr. *Skrytá církev*. Brno: CDK, 1999, str. 61.

⁷³ Cit. dle: FIALA, Petr. *Skrytá církev*. Brno: CDK, 1999, str. 62.

⁷⁴ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 23.

vatikánských jednání. „Přítomnost československých biskupů v Římě a možnost jejich přímého dialogu s nejvyššími vatikánskými představiteli vytvořila vhodné prostředí pro částečné zorientování Vatikánu v situaci v ČSSR a zároveň posloužila k přímé nabídce jednání československé vládě.“⁷⁵

Vatikán měl pochopitelně velký zájem na obnovení rozhovorů s československou vládou. „Tou nejdůležitější otázkou byl pro něj celý právní rámec života církve a charakter československých církevních zákonů.“⁷⁶ Vatikán se chtěl pokusit přimět československou stranu k úpravě stávajících zákonů, které církvi v Československu naprosto svazovaly ruce. Československá vláda sledovala však úplně jiné cíle. Dospěla nicméně k názoru, že i pro ni by mohlo být obnovení diplomatických vztahů výhodné: „Důvodem, proč rozhovory vést, byla podle ministerstva možnost získat ještě širší vliv na složení nejvyšší církevní hierarchie v zemi a ukončit letitý problém- nejasný osud arcibiskupa Berana, jehož internaci začínala i státní správa vnímat jako příliš improvizované řešení. Vatikán tak mohl svým vlivem (z obavy, aby jednání nerozbil) přimět arcibiskupa k ústupkům a dohodě, k níž by jinak nepřistoupil. Navíc existovala možnost, že jednání by mohla vést k upevnění pozice „loajálního“ kněžstva. Prosazení kapitulních vikářů do biskupských funkcí by zřetelně demonstrovalo, že cesta ke kariéře vede v československých poměrech pouze přes naprostou loajalitu vůči režimu.“⁷⁷ Na základě těchto důvodů tedy československá vláda přijala nabídku k obnovení rozhovorů. „Ruku v ruce s tímto nástínem strategie vyjednávání byla odmítnuta ostatní Vatikánem nanášená témata- změna výchovy kněžského dorostu, uvolnění dozoru nad výukou náboženství, volnější kontakt mezi ordináři a Vatikánem, navázání přímých diplomatických vztahů a znovuotevření internunciatury v Praze.“⁷⁸

K prvnímu obnovenému jednání po třinácti letech došlo v květnu roku 1963 v Praze. Žádné výraznější výsledky však jednání mezi Vatikánem a

⁷⁵ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 23.

⁷⁶ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 26.

⁷⁷ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 24.

⁷⁸ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 24.

Československem nepřinesla. Vzhledem k popsané strategii, s jakou československá strana k jednáním přistupovala, to není nijak překvapivé. Neměla v plánu usnadňovat církvi život.

V červenci roku 1960 byla v Československu schválena nová ústava. Byl do ní zařazen i zcela unikátní článek 4 potvrzující svrchovanou politickou moc KSČ: „*Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomilejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.*“⁷⁹ V článku 16 bylo opět zdůrazněno, podle jaké ideologie se řídí dění ve společnosti: „*Veškerá kulturní politika v Československu, rozvoj vzdělání, výchova a vyučování jsou vedeny v duchu vědeckého světového názoru, marxismu-leninismu, a v těsném spojení se životem a prací lidu.*“⁸⁰ Z hlediska církve tedy nová ústava nepředstavovala žádnou změnu, pouze posvětila stávající uspořádání.

2.3. Rok 1968

Rok 1968 přinesl církvi naději. Zdálo se, že období útlaku a nesvobody se chýlí ke konci. A to nejen v církvi, ale v celé společnosti. Mnohé věci se začaly vracet do stavu, ve kterém se nacházely před únorovou revolucí roku 1948.

Počáteční nedůvěru k obrodnému procesu později v církvi vystřídala intenzivní snaha o zlepšení svého postavení a obnovení náboženské svobody. „*Přesným shrnutím nejnutnějších požadavků se pak stal dopis československých biskupů vládě ČSSR, který v devíti bodech charakterizoval právně a lidsky neudržitelné poměry církevní politiky a nastínil vhodná řešení. Dopis, odeslaný 25. března, požadoval: uzavření právní dohody se Svatým stolcem o životě církvi v ČSSR, znovunastolení biskupů do jejich úřadů a umožnění činnosti biskupské konference, zrušení právních překážek pro svobodnou pastorační činnost, umožnění činnosti řádů a kongregací, obnovení práv řeckokatolické církve, nápravu křivd u obětí protináboženské perzekuce, svobodnou výuku náboženství, přístup do veřejných médií a povolení pastorační činnosti ve věznicích, nemocnicích a ústavech sociální*

⁷⁹ Cit. dle: FLEGL, Vladimír. *Ústava ČSSR*. Praha: Orbis Edice Socialistická státní politika, 1972, str. 49.

⁸⁰ Cit. dle: FLEGL, Vladimír. *Ústava ČSSR*. Praha: Orbis Edice Socialistická státní politika, 1972, str. 54.

péče.“⁸¹ O den dříve před odesláním dopisu byl ve všech českých kostelích čten pastýřský list biskupa Tomáška. List byl plný naděje, že doba pronásledování je u konce.

Většina z bodů, které biskupové v dopise přednesli, se nedočkala úplného vyřešení, přesto pražské jaro přineslo mnohé změny, které postavení církve dočasně zlepšily. Zaniklo Mírové hnutí katolických duchovních, které v předešlých letech sloužilo režimu a mezi věřícími bylo vnímáno jako kolaborantské. Státem dosazené vedení České katolické charity, Spolku svatého Vojtěcha, Katolických novin a časopisu Duchovní pastýř rezignovalo. Rezignoval také Karel Hruza, ředitel Sekretariátu pro věci církevní (Ministerstva kultury a informací), který se v předešlých letech výrazně podílel na šikanování církve. Usnesením vlády č. 205 byla oficiálně obnovena řeckokatolická církev⁸². Stát začal také prostřednictvím církevního sekretariátu vyjednávat s představiteli řeholních řádů o zrušení protiprávních omezení řádového života. „*Vyžádané posudky a expertizy v létě 1968 doložily protiprávnost likvidace řeholí, přiznaly nezákonnost internací i zabavení majetku.*“⁸³ Všechny tyto události se zdály být počátkem nové demokratické budoucnosti Československa a svobodného fungování církve.

Pražské jaro a veškeré společenské dění s ním spojené, včetně otevřené kritiky KSČ a snah o její reformaci, bylo však nepříznivě vnímáno v SSSR. SSSR se nehodlal vzdát svého vlivu, který měl na dění v Československu, a nemínil tolerovat odchylování od kurzu jím diktované politiky. Proto na základě jeho rozhodnutí a pod jeho velením vtrhla v srpnu 1968 do Československa vojska zemí Varšavské smlouvy. Armády varšavských vojsk obsadily Československo. SSSR tím rázně utnul veškeré demokratické procesy, které se v Československu pomalu rozbíhaly. Českoslovenští politici byli donuceni se nadále řídit instrukcemi z Moskvy, v opačném případě museli politickou scénu opustit. Zástupci vojska SSSR zůstali v Československu na dalších více než dvacet let a SSSR dohlížel na politické dění v zemi, které se po krátkém mezidobí opět navrátilo k totalitě.

⁸¹ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 32.

⁸² CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 35.

⁸³ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 37.

I přes svůj trpký konec znamenal však rok 1968 pro katolickou církev významný impulz. „Krátký čas pražského jara, nedokončené reformy socialismu v Československu, znamenal pro církev více, než jen pouhé nadechnutí. Přes všechnu polovičatost dosažené svobody, přes všechna omezení, která přetrvala, byly plody těchto dní mnohem důležitější, než by se na první pohled zdálo. Většina z nich nedostala čas dozrát, nástup normalizace tomu zabránil, nemohl však zničit to nejdůležitější – vědomí, že s církví se přes všechny marasmus uplynulých let a přes všechno pronásledování identifikují tisíce lidí ochotných se angažovat bez ohledu na rizika a námahu s tím spojenou.“⁸⁴

3. VZTAH CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1970-1980

3.1. Období normalizace a nový přístup komunistické politiky

Naděje na svobodnější budoucnost žila v Československu ještě nějakou dobu po vpádu sovětských vojsk. Mnozí občané věřili, že okupace vyvolá odezvu v zahraničí a že OSN přinutí SSSR ke stažení svých vojsk z československého území. Nic takového se ovšem nestalo.

Vůle SSSR se tedy navzdory silnému počátečnímu odporu občanů prosadila v Československu v plném rozsahu. Nebylo v silách tehdejšího Československa čelit politické a vojenské moci SSSR.

Z KSČ byli postupně vyloučeni všichni, kteří se podíleli na demokratizačních procesech roku 1968 a kteří neschvalovali vpád vojsk zemí Varšavské smlouvy. Do čela strany se začali navracet dogmatictí komunisté oddaní SSSR. Znovu byla zavedena cenzura a další opatření částečně kopírující opatření z roku 1948 (zakazování činnosti nejrůznějších organizací, donucení nepohodlných občanů k emigraci atd.) Květnové plénum ÚV KSČ v roce 1969 schválilo mimo jiné následující cíle: „Ideově a organizačně porazit pravici, obnovit jednotu strany na základech marxismu-leninismu a plně likvidovat pozice antisocialistických sil ve společnosti; obnovit a upevnit internacionální svazky se Sovětským svazem (a dalšími socialistickými zeměmi a znovu získat autoritu KSČ v mezinárodním

⁸⁴ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 31.

komunistickém hnutí.“⁸⁵ V březnu roku 1971 vedení KSČ vydalo dokument „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti od XIII. sjezdu KSČ“, ve kterém hodnotilo politické dění v zemi vztahující se k roku 1968. Sovětská okupace byla v tomto dokumentu interpretována jaká bratrská pomoc, která napomohla potlačit pravicovou kontrarevoluci. Dokument končil heslem: „*V čele s Komunistickou stranou Československa kupředu za další výstavbou socialismu v naší vlasti!*“⁸⁶ V průběhu této tzv. „normalizace“ poměrů život v Československu znovu upadl do totality, ze které se definitivně vymanil až v listopadu 1989. Normalizační opatření samozřejmě tvrdě dopadla i na církev.

Totalita let sedmdesátých a osmdesátých v mnohém navázala na politiku státu z padesátých let. Byly zde však i jisté rozdíly. Změnily se podmínky ve společnosti, občané měli v živé paměti pražské jaro. Z toho důvodu se změnila i taktika vedení státu při potírání opozičních a protikomunistických tendencí a změnil se i postup státu vůči církvi.

Obecně lze říct, že zásahy státu proti opozičním silám nebyly v období normalizace již tak drastické jako v padesátých letech. Velké soudní procesy s politickými odpůrci režimu a tvrdé tresty (tresty smrti nebo odnětí svobody na deset a více let) běžné v padesátých letech se již neopakovaly. Avšak interpretovat tento fakt jako důkaz větší demokratičnosti nového režimu a větší svobody občanů by bylo zavádějící.

Skutečnost, že se neopakoval teror padesátých let, nebyla projevem větší tolerance představitelů režimu vůči občanům, ale spíše pragmatického vyhodnocení situace. Teror padesátých let tvrdě potlačil veškerou opozici vůči režimu a vyvolal atmosféru všeobecného strachu, ve které si většina občanů naprosto nedovolovala jakékoli projevy odporu či jen nesouhlasu s komunistickým režimem. Za všechny takové projevy totiž hrozilo vězení, v závažnějších případech spojené s prací v uranových dolech nebo dokonce trest smrti. Tvrdé represe tedy z pohledu režimu relativně plnily svůj účel. Přesto se postupně ukázaly z dlouhodobého pohledu jako neudržitelné.

⁸⁵ Cit. dle: *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ (text)* [online]. 2009, [cit. 2009-3-3]. Dostupné z WWW: <<http://www.totalita.cz/texty/poucení.php>>.

⁸⁶ Cit. dle: *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ (text)* [online]. 2009, [cit. 2009-3-3]. Dostupné z WWW: <<http://www.totalita.cz/texty/poucení.php>>.

Politický vývoj v komunistických státech ukázal, že občany nelze krutě pronásledovat donekonečna, neboť se vzrůstajícím a prodlužujícím se terorem ztrácejí veškerou existenční jistotu a vzrůstá riziko, že se pokusí tyranský režim svrhnout. V mnoha totalitních státech, včetně Československa, navíc zašlo pronásledování odpůrců režimu a jeho vnějších i vnitřních nepřátel tak daleko, že si nakonec svou bezpečností nemohli být jistí ani lidé, kteří byli režimu oddaní. V československém prostředí tento fakt dokladuje například proces s Rudolfem Slánským, jedním z nejvyšších představitelů KSČ a osobním přítelem prezidenta Gottwalda, který byl přes svou oddanost režimu a dlouholetou službu v KSČ odsouzen k trestu smrti. Po procesu se Slánským se všichni z vedení KSČ museli obávat, že se znelíbí SSSR, nebo někomu ze svých spolupracovníků a že budou zlikvidováni. Strach o svou existenci měl ke konci života dokonce i sám prezident Gottwald. Teror se vymknul kontrole a nakonec nebylo jasné, jakým cílům vlastně ve skutečnosti slouží a kdo jej řídí. Obrátil se i proti těm, kteří jej rozpoutali a stav, kdy se v podstatě každý musel obávat každého, nebyl již výhodný pro nikoho.

Vzhledem k této zkušenosti nebylo v ničem zájmu rozpoutat po okupaci ze srpna 1968 novou vlnu teroru. Své zkušenosti s terorem měl i SSSR a jeho nejvyšší představitelé si rovněž uvědomovali negativní dopady, které s sebou přinášel. Na druhou stranu SSSR srpnovou okupací jasně deklaroval, že nehodlá nijak ustupovat ze svých politických pozic a že myšlenky marxismu-leninismu a svůj vliv chce i nadále v zemích východního bloku uplatňovat.

Za více než dvacet let vládnutí ve východní a střední části Evropy zkrátka prošli komunisté určitým historickým vývojem. Na základě zkušeností z tohoto vývoje byli nuceni k různým změnám. Základní myšlenky a principy se však nezměnily. Změnil se pouze způsob, jakým jich chtěli v dalších letech dosahovat. V podstatě se jednalo pouze o změnu taktiky k prosazování stejných cílů. Tato taktika již v sobě nezahrnovala politické vraždy. Nebylo to však z důvodů větší demokratičnosti staronového režimu, nýbrž kvůli nepříznivým důsledkům, které s sebou dřívější postup přinesl a kterých se chtěla KSČ v budoucnu vyvarovat.

3.2. Vliv normalizace na církev a společnost

Nová taktika vedení československého státu vůči opozičním silám se projevila i při obnoveném tažení proti církvi. Jedním z prvních signálů chystajícího se obnovení církevního útlaku byl návrat Karla Hruzy do vedoucí pozice Sekretariátu pro věci církevní, ke kterému došlo v létě 1969. Při svém nástupu do funkce jasně deklaroval, že normalizační proces nebude k církvím v žádném případě vstřícný: „*Po vylúčení pravičiarov a kontrarevolucionárov z vedenia strany a vlády intenzívne pracujeme na vytvorení predpokladov účinného útoku na reakčnú politiku cirkví. Táto úloha je veľmi komplexná a ťažká. Veríme, že budeme môcť vyriešiť aj tento problém.*“⁸⁷ Komplexní normalizační postup v církevní politice schvalovalo předsednictvo ÚV KSČ v květnu roku 1970: „*Očekávané rozhodnutí padlo na zasedání předsednictva ÚV KSČ 22. května 1970. Zpráva předložená předsednictvu, kolektivní dílo církevních sekretariátů a ideologického oddělení ÚV KSČ, shrnovala vývoj v církevní oblasti od počátku roku 1968 a nešetřila odsudky tzv. ztráty dozoru nad církvemi v období pražského jara. Zároveň se konkretizoval plán postupu tzv. normalizace v církevní politice, cíle, jichž má být dosaženo, časový harmonogram apod.*“⁸⁸ Podle historika Jaroslava Curhy je tato zpráva jedním z klíčových materiálů k pochopení postupu normalizace v církevní oblasti. Shrnuje její nejdůležitější body: „*Pokud jde o církve, podle dokumentu předloženého předsednictvu skončila jakákoliv ochota vést s církvemi dialog, včetně teoretického dialogu mezi marxismem a křesťanstvím, katolická církev měla být mimo jiné vnitřně paralyzována vytvořením obdoby bývalého MHKD, v podstatě veškerá činnost mimo rámec bohoslužeb měla být urychleně zakázána, posílen měl být státní dozor, apod.*“⁸⁹ Postoj KSČ a vedoucích představitelů státu k církvi se tedy víceméně navrátil před rok 1968, nicméně taktika proticírkevního postupu se, jak již bylo naznačeno, změnila. Přibližuje ji článek historika Jiřího Plachého z Ústavu pro studium totalitních režimů: „*V době normalizace byly nejčastějšími výhrůzkami administrativní postihy: především odejmutí státního souhlasu,*

⁸⁷ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabost' silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 78.

⁸⁸ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 57.

⁸⁹ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 57.

přeložení do nějaké zapadlé farnosti v pohraničí, ale např. i zbavení svéprávnosti. Definitivně zvítězil trend zbytečně nevytvářet mučedníky. Pokud se vyhrožovalo zatčením, tak spíše na základě zástupné kriminality (např. špatně vedená evidence výtěžků z kostelních sbírek byla hodnocena jako hospodářská trestná činnost atd.)⁹⁰ Kněží se tedy již nemuseli obávat o holý život, jak tomu bylo v padesátých letech. Církev však nepřestala být pronásledována, na tom se nic nezměnilo. V dobách normalizace byla opět vnímána jako nepřátelská organizace. Změnily se akorát způsoby, jakými stát pronásledování prováděl. Jedním z typických příkladů normalizační perzekuce je případ, který se odehrál v roce 1972 v bratislavském semináři a který ve své knize popisuje Anton Hlinka. Bratislavský seminář vychovával a připravoval na službu budoucí kněze. Začátkem března muselo rozhodnutím děkana Višňovského opustit seminář osm posluchačů. Čtyři z nich měli být červnu vysvěceni na kněze. Vysvětlení děkana k případu bylo následující: „*Višňovský ako dôvod vylúčenia uviedol ich údajné sympatizovanie s Dubčekovým režimom a politickú aktivitu ich rodičov, prípadne súrodencov v roku 1968.*“⁹¹

V srpnu roku 1971 bylo na popud KSČ založeno hnutí *Pacem in terris*. Smysl založení hnutí byl stejný jako v případě Katolické akce a Mírového hnutí katolických duchovních. *Pacem in terris* bylo de facto jejich nástupcem: „*Na jeho vytvoření pracovaly státní orgány již od jara roku 1970 a využívaly přitom nejružnějších osobních zájmů a slabostí duchovních. Skutečným smyslem sdružení bylo rozštěpení církve a vytvoření organizace, jež by postupně hrála určující úlohu v jednání se státem a silně omezila vliv Vatikánu na dění v církvi a její vystupování. Pochopitelné protesty biskupů byly státem odmítány s poukazem na „občanská práva“ duchovních a hierarchie byla varována, že pokus zabránit této subverzi povede k přímému konfliktu.*“⁹²

Sovětská okupace a období normalizace pochopitelně znamenaly pro většinu občanů obrovské zklamání. Mnozí z nich časem rezignovali na veškerou naději, že by éra komunismu mohla někdy skončit. Historik Jaroslav Curha výstižně popisuje

⁹⁰ Cit. dle: PLACHÝ, Jiří. *Vybrané otázky a odpovědi k tématu spolupráce katolických kněží se Státní bezpečností*. [online]. 2008, [cit. 2009-5-4]. Dostupné z WWW: <<http://www.ustrcr.cz/cs/elektronicke-studie>>.

⁹¹ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabost' silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 91.

⁹² Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 67.

následky, jaké normalizace na československých občanech zanechala: „Závěrečné období 70. let a počátek let 80. je z historikova pohledu pro poznání moderních československých dějin a zvláště dějin tzv. normalizačního období nesmírně důležité. Právě tento časový úsek totiž výstižně a zřetelně ukazuje důležité aspekty celého období – do značné míry apatickou společnost, pevně sešněrovanou normalizační realitou a ve valné míře již postrádající vůli k odporu, umrtvenou oficiální kulturu, všudypřítomnou propagandu a zuřivé represivní zákroky proti veškerým projevům svobody ducha (od režimem zpolitizované Charty 77 po rozvíjející se fenomén podzemní kultury), ale i zákroky proti veškerým aktivitám církví překračujících práh kostelů a modliteben.“⁹³ V sedmdesátých letech se díky normalizaci církev ocitla v hlubokém úpadku. Negativní vliv normalizace na církevní život vystihuje i následující přehled církevních úkonů provedených na území Československa v sedmdesátých letech (viz tabulka 1):

Tabulka 1⁹⁴

Přehled počtu základních církevních úkonů v Československu					
Všechny církve, relativní údaje v procentech ¹					
	Rok	Křty	Církevní sňatky	Církevní pohřby	Výuka náboženství ²
ČSR	1970	59,0	35,0	66,9	22,3
	1972	53,9	32,1	65,1	15,6
	1974	45,2	24,4	61,3	9,7
	1977	36,3	16,8	51,7	5,0
SSR	1970	93,0	82,7	93,9	52,9
	1972	92,8	73,0	92,2	40,2
	1974	84,8	59,1	90,2	29,2
	1977	76,4	53,3	88,6	19,9

Přestože přehled zachycuje údaje o úkonech všech legálně působících církví, je možné brát jej vzhledem k výrazné dominanci římskokatolické církve jako relevantní k vykreslení celkového trendu. Údaje o křtu zřejmě zachycují pouze křty udělené narozeným dětem, nikoliv v dospělosti.² Uvedený rok je začátkem školního roku, tedy 1970/71 atd.

⁹³ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 5*. Praha: Themis, 1999, str. 3.

⁹⁴ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 100.

3.3. Československo-vatikánská jednání v období normalizace

Normalizace se nepříznivě podepsala také na diplomatických vztazích s Vatikánem. Postoj vedení KSČ k náboženství a církvi se po krátkém období roku 1968 znovu zradikalizoval, což se zákonitě muselo ve vzájemných vztazích Vatikánu a Československa projevit. Československá strana sice na rozdíl od padesátých let jednání s Vatikánem nepřerušila, její postoj by se dal však shrnout následovně: Přistoupit v jednáních pouze na to, co posílí její vliv na církve v Československu.

S prodlužující se dobou komunistické nadvlády církev v Československu slábla. Vytrvale sice odolávala veškerému pronásledování, ale nekonečný zápas o vlastní existenci na ní zanechával stále viditelnější šrámy. Po okupaci z roku 1968 se navíc jevílo jako velmi nereálné, že by nadvláda komunistů v blízké budoucnosti skončila. Vyhlídky tedy nebyly z pohledu církve vůbec dobré.

Vatikán si naléhavou situaci církve v Československu dobře uvědomoval. To jej ovšem kladlo do velmi nezáviděníhodné situace. Na jednu stranu věděl, že církve v Československu chřadne a pomalu ztrácí sílu. Proto pro ni musel v jednáních s Československem nutně vydobýt alespoň nějaká privilegia. Na druhou stranu věděl, že jedná s režimem, který je nepřátelský a jehož dlouhodobým cílem je církve zničit.

Vzhledem k této komplikované vyjednávací pozici byl Vatikán mnohdy nucen přistoupit ke kompromisům, které se jeví z dnešního pohledu jako velmi problematické. Některé ústupky byly na samé hranici únosnosti a Vatikán za ně později čelil kritice z mnoha stran. Otázkou však je, zda měl v tehdejší době vůbec na výběr nějakou jinou možnost. Příkladem jedné z nerovných dohod je průlomová dohoda o obsazení tří slovenských a jedné české diecéze novými biskupy z roku 1973. Historik Jaroslav Curha hodnotí tuto dohodu z pohledu obou stran: *„Vatikánská delegace si byla vědoma svého zjevného neúspěchu, minimálně proti prvotním očekáváním. Byla to hlavně Casaroliho víra, že jde o první krok na delší cestě, co přesvědčilo jeho bezprostřední okolí a nepochybně i Pavla VI. o smysluplnosti této dohody. Přesto vatikánská delegace zdůraznila, že „řešení bude považováno za vítězství ČSSR a porážku Vatikánu“, vezmeme-li v úvahu církevní*

kvalitu osob, které mají nastoupit do funkce biskupů.“⁹⁵ Komunističtí představitelé ČSSR mimo jiné přinutili Vatikán ustoupit ze zásad, kterých se až doposud držel, a byli si toho vědomi. „V hodnocení výsledku zaznělo zřetelné uspokojení, že Vatikán nebyl schopen prosadit svou koncepci a naopak byl nucen akceptovat přístup československé strany, nejpodstatnější však bylo zdůraznění průlomu ve výběru kandidátů na biskupské funkce. Od šedesátých let Vatikán odmítal, aby biskupy byli jmenováni kapitulní vikáři, případně takový krok podmiňoval adekvátní kompenzací. V dosažené dohodě byl tento přístup zcela popřen - tři z pěti schválených kandidátů působili jako kapitulní vikáři (Gábriš, Pásztor, Vrana), čtvrtý (Feranec) se angažoval v SKD PIT.“⁹⁶

4. VZTAH CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1980-1989

4.1. Osmdesátá léta a nová generace křesťanů

Ani negativní dopady normalizace však nedokázaly církev zlomit. „Ke křesťanským církvím se podle statistik Sekretariátu pro věci církevní (SPVC) hlásilo v roce 1977 z patnáctimilionové populace přibližně 7 718 900 občanů Československa, z toho kolem 6 000 000 k církvi katolické. Tento počet je však pochopitelně nepřesný, neboť uvádí jen formální příslušnost, bez ohledu na skutečné praktikování víry.“⁹⁷ Právě praktikování víry bylo tím, co se snažil režim nejvíce potlačovat. V roce 1978 se stal papežem katolické církve Jan Pavel II. a jeho nástup na papežský stolec jakoby nastartoval novou obrodu náboženského života, která se projevila především na Slovensku: „Koncom sedemdesiatych rokov sa na Slovensku čoraz zreteľnejšie začala pociťovať náboženská obroda, ktorá je vzhľadom na desaťročia trvajúcú totálnu ateizáciu to najnepravdepodobnejšie, čo si možno ľudsky predstaviť, najmä ak sa vezme do úvahy skutočnosť, že jej protagonistami bola takmer výlučne mladá generácia študentov a akademikov (ktorá je v demokratických krajinách pareniskom skepsy, odboja a nezriedka

⁹⁵ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 82.

⁹⁶ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 82.

⁹⁷ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 5*. Praha: Themis, 1999, str. 6.

i nihilizmu).“⁹⁸ Zásluhy mladé generace křesťanů na této možná nečekané obrodě si všímá i historik Curha a zároveň poukazuje na znovuobjevení fenoménu náboženských poutí: „*Pozornosti neunikl ani další jev – narůstající podíl mladší generace, zvláště v římskokatolické církvi, „sílicí orientace na organizování masových poutí a procesí mladých věřících“ se snahou „vyvést náboženskou činnost z kostelů“.*“⁹⁹ Největší pouť se konala v létě 1985. „*Jedním z nejvýraznějších mezníků v životě katolické církve v komunistickém Československu se stala pouť na Velehrad v roce 1985, v jubilejním roce sv. Metoděje, 1100 let od jeho úmrtí.*“¹⁰⁰ Účast na této pouti byla nevídaná: „*Údaje o počtu poutníků se liší – státní správa udávala 100 000, odhady církve hovořily o 150 – 200 000. Až šedesát procent účastníků měli tvořit lidé mladší 25 let.*“¹⁰¹ V osmdesátých letech se také znovu začala intenzivně rozvíjet činnost skryté církve.

4.2. Činnost Stb v osmdesátých letech

Obrodu náboženského života však doprovázel naprosto protichůdný proces ze strany státní moci. Ta se obávala především činnosti skryté církve. Anton Hlinka k tomu dodává: „*Tyranská strana nikdy nebude moci' důkladne kontrolovať činnosť kléru a veriaticích a nikdy sa jej nepodari úplne zmanipulovať cirkev. A toto je súčasne dôvod, prečo sa kontrolný systém čoraz väčšmi zdokonaľuje, v nádeji, že sa dosiahne orwellovský ideál skleneného sveta. Koniec sedemdesiatych a začiatok osemdesiatych rokov možno charakterizovať ako pokus o vybudovanie tohto kontrolného systému.*“¹⁰² Velmi aktivně se v proticírkevním boji angažovala především Stb. Její činnost se nejvíce soustředila na nelegální skrytou církev. O hlavních úkolech proticírkevních aktivit Stb pro období přelomu sedmdesátých a osmdesátých let se dočítáme v „Organizačním řádu správy kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli“, který byl přílohou přísně tajného rozkazu ministra vnitra

⁹⁸ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabosť silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 121.

⁹⁹ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 181.

¹⁰⁰ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolícká cirkev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 56.

¹⁰¹ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolícká cirkev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 56.

¹⁰² Cit. dle: HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabosť silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 135.

ČSSR č. 43/1980¹⁰³. V článku 17 tohoto řádu stojí: „*V. odbor plní zejména tyto úkoly:*

a) vyhledává, odhaluje a dokumentuje protistátní činnost osob v oblasti náboženských společností, církví a sekt;

b) organizuje opatření k zamezení vlivu činnosti světových církevních centrál, církevní emigrace a jejich vnitřních pomahačů;

c) provádí kontrarozvědnou ochranu vymezených církevních mírových organizací před negativními vlivy vnitřních a zahraničních nepřátel;

*d) odhaluje a zamezuje nelegálnímu dovozu, rozmnožování a rozšiřování náboženské literatury.“*¹⁰⁴ Hlavní cíl pak výstižně pojmenoval ministr vnitra Jaromír Obzina: „*Náš strategický program je nikoli ‚náboženská svoboda‘ ... ale svoboda lidu od náboženství.“*¹⁰⁵ Jednou z důležitých metod, kterou Stb při své práci v sedmdesátých a osmdesátých letech využívala, bylo vytváření tzv. agenturní sítě. „*Nejvyšší oporou pracovníků kontrarozvědky je ale jednoznačně **agenturní síť, agenti a důvěrníci.** Platí to pro celou sféru života v ČSSR a církev není výjimkou;*“¹⁰⁶ Stb si z řad lidí, kteří se pohybovali v církevním prostředí, snažila získávat agenty a spolupracovníky, kteří by jí pomáhali církev rozvracet zevnitř.

Tito lidé měli za úkol především poskytovat užitečné informace. Na jejich základě pak mohla Stb velmi účinně odhalovat nelegální církevní činnost a zatýkat nepohodlné osoby. Stb se ke spolupráci snažila získávat jak aktivní laiky, tak přímo duchovní. Vzhledem k tomu, že role agenta Stb byla z morálního hlediska naprosto neslučitelná s rolí katolického kněze, nebylo pro Stb snadné nalézt osoby ochotné ke spolupráci. Naprostá většina kněží, kteří s Stb kdy spolupracovali, byla ke spolupráci přinucena nátlakem. Kněží byli donucováni ke spolupráci například pod pohrůzkou odejmutí státního souhlasu nebo zveřejnění nějakých kompromitujících informací. Tyto informace byly obvykle účelově vykonstruované. Jednalo se například o obvinění z homosexuality, porušování celibátu, pedofilie apod.

¹⁰³ Cit. dle: ŽÁČEK, Pavel. *Přísně tajné*. Praha: Votobia, 2001, str. 200.

¹⁰⁴ Cit. dle: ŽÁČEK, Pavel. *Přísně tajné*. Praha: Votobia, 2001, str. 206.

¹⁰⁵ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 5*. Praha: Themis, 1999, str. 8.

¹⁰⁶ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 5*. Praha: Themis, 1999, str. 26.

S odkazem na studii Ústavu pro studium totalitních režimů¹⁰⁷ je třeba zdůraznit, že agilních spolupracovníků Stb z řad kněží byla menšina. Na druhou stranu je třeba dodat, že agenti byli pro církve a pro své okolí velmi nebezpeční.

4.3. Dokument *Quidam episcopi*

V roce 1982 byl Posvátnou kongregací pro klérus ve Vatikánu vydán dekret později známý jako „*Quidam episcopi*“. Tento dokument zakazoval kněžím účast v politických hnutích, jejichž činnost je v rozporu s kněžským posláním. Na základě tohoto dokumentu kardinál Tomášek zakázal kněžím účast v hnutí *Pacem in terris*. Před vydáním zákazu byl Vatikánem ujištěn, že dokument *Quidam episcopi* se plně vztahuje právě i na hnutí *Pacem in terris*. Někteří kněží však i přes kardinálovův zákaz v hnutí z různých důvodů zůstali. *Pacem in terris* definitivně zaniklo až po revoluci v listopadu 1989.

5. PÁD KOMUNISTICKÉHO REŽIMU A KONEC PERZEKUCE KŘESŤANŮ A JEJICH CÍRKVÍ

V osmdesátých letech se totalitní režimy v celé Evropě začaly hroutit. Při jejich postupném pádu sehrála svou roli celá řada faktorů, jejichž analýza přesahuje rozsah této práce. Tím nejdůležitějším však byla zřejmě skutečnost, že SSSR, dominující všem komunistickým zemím, se dostal do vážných ekonomických problémů, kterým již nebyl schopen bez zásadní politické a ekonomické reformy čelit. Velmi vážné hospodářské problémy řešily i všechny ostatní komunistické státy. Ve všech byl totiž uplatňován systém plánovaného hospodářství, který nefungoval. S prohlubujícími se ekonomickými problémy rostla v SSSR nespokojenost obyvatelstva a sílila kritika stávajícího marxisticko-leninského uspořádání. Zesláblý SSSR již neměl sílu nadále své občany ideologicky ovládat ani dohlížet na politiku ostatních komunistických států, v nichž občané rovněž volali po změně. Velmi zjednodušeně řečeno: Komunistickým režimům došel koncem osmdesátých let dech a jejich občanům trpělivost.

¹⁰⁷ PLACHÝ, Jiří. *Vybrané otázky a odpovědi k tématu spolupráce katolických kněží se Státní bezpečností*. [online]. 2008, [cit. 2009-5-4]. Dostupné z WWW: <<http://www.ustrcr.cz/cs/elektronicke-studie>>.

V Československu došlo k pádu komunistického režimu v listopadu 1989 během tzv. sametové revoluce. Sametová revoluce začala týden po slavnostním svatořečení Anežky České, které bylo poctou pro celé Československo a které jako by symbolicky ohlásilo blížící se konec komunistické nadvlády. Sametovou revolucí občané Československa získali po čtyřiceti letech znovu svobodu. Nikoliv formální svobodu, jakou „zajišťovaly“ i komunistické ústavy, nýbrž svobodu skutečnou. Jednou ze znovu nabytých svobod byla i svoboda náboženského vyznání. Křesťané a jejich církve se mohli po čtyřiceti letech konečně znovu volně nadechnout. Období, kdy byla církev ve jménu marxisticko-leninské ideologie pronásledována státem, definitivně skončilo.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se zaměřil na vztah církve a státu v letech 1948-1989 v Československu. V tomto období vládnul v Československu komunistický režim a vzhledem k odlišným hodnotám, které vyznávaly náboženské církve a které naopak komunistický režim, byl jejich vzájemný vztah velmi nesourodý.

Cílem mé práce bylo ukázat, jak se období komunistické totality promítlo do náboženského života v Československu. Zabýval jsem se tím, jak komunistický režim zacházel s církvemi, jak zasahoval do náboženského dění a jaké důsledky jeho zásahy vyvolaly.

Ne vše, co bylo součástí komunistické ideologie, bylo v komunistických státech uváděno do praxe. Co se týče přístupu k náboženství, byl podle mého názoru komunistický režim v Československu zcela věrný své marxisticko-leninské ideologii. Po celou dobu své existence se snažil náboženský život nejrůznějšími prostředky omezovat a vytlačovat náboženství z povědomí občanů. Konečným cílem pak byl úplný zánik náboženství. Nejvíce patrný je tento záměr z přístupu režimu k náboženským církvím, především pak k té největší, k církvi římskokatolické.

V průběhu padesátých let si komunistický režim vytvořil legislativu (církvní zákony, kontrolní instituce), díky níž mohl účinně regulovat činnost církve. V rámci své církvní politiky uvěznil nepohodlné duchovní, zavřel kláštery a omezil činnost řeholních řádů, zrušil náboženské spolky, zakázal vydávání náboženských tiskovin, přerušil diplomatické vztahy s Vatikánem. V šedesátých letech boj proti církvi částečně ustal, začala se formovat tzv. skrytá církev. Po srpnové okupaci z roku 1968 pronásledování církve opět nabralo na intenzitě. V období tzv. normalizace se režim snažil maximálně utlumit oficiální církvní život, postihoval vzpurné kněze i laiky a především se snažil rozbít neoficiální skrytou církev. Využíval k tomu síť svých tajných spolupracovníků, které získával pod nátlakem z řad kněží i laiků. Tento přístup zůstal zachován až do listopadu 1989. V osmdesátých letech došlo hlavně zásluhou mladé generace k oživení náboženského i kulturního života celé společnosti, které vyústilo v sametovou revoluci a pád komunistického režimu.

Při shrnutí celého období komunismu v Československu je třeba zdůraznit dvě hlavní skutečnosti. Komunistům se ani za více než čtyřicet let své nadvlády nepodařilo církve zlikvidovat, přestože o to všemožně usilovali. Na druhé straně období komunismu církve výrazně poznamenalo a v mnoha oblastech ji nevratně poškodilo. Období komunismu celkově velmi negativně ovlivnilo náboženský život v Československu.

Z didaktického hlediska lze mou práci využít především při výuce historie druhé poloviny dvacátého století, při výuce historie totalitních režimů a historie církve v Československu v politologických, historických a dalších společenskovědních předmětech na středních školách.

LITERATURA

Prameny:

FLEGL, Vladimír. *Ústava ČSSR*. Praha: Orbis Edice Socialistická státní politika, 1972.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Ústava Československé republiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959.

PIUS XI. *Pia XI. Encyklika Divini Redemptoris O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1937.

Monografie:

ALBERIONE, P.G. *Katechismus*. Řím: Křesťanská akademie, 1978.

BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-80-7325-130-7.

BERÁNEK, Josef. *Václav Malý: K hledání pravdy patří pokora*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-702-7.

CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. ISBN 80-7285-008-3.

DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-7192-906-9.

FIALA, Petr. *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-39-9.

FIALA, Petr. *Skrytá církev*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-39-9.

HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabost' silných*. Bratislava: Tatran, 1990. ISBN 80-222-0257-6.

KAPLAN, Karel. *Těžká cesta*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-83-6.

KOLEKTIV AUTORŮ (J. Curha, M. Fiedler, J. Gruntorád, V. Bartuška, J. Šťastný). *Securitas imperii 5*. Praha: Themis, 1999. ISBN 80-85821-82-6.

KOLEKTIV AUTORŮ (J. Plachý, V. Vaško, A. Rázek). *Securitas imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005. ISBN 80-86621-16-2.

KOLEKTIV AUTORŮ (M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan). *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. ISBN 80-85270-29-3.

KOLEKTIV AUTORŮ (Š. Podlipa, V. Kindl, E. Slavkovská). *Čtyřicet let církevních zákonů*. Praha: Horizont, 1989.

KOLEKTIV AUTORŮ (V. Babička). *Katolická církev v českých zemích 1939-1989*. Praha: Státní ústřední archiv, 1998. ISBN 80-85475-49-9.

LENIN, Vladimír Ilijič. *O náboženství*. Brno: Rudé právo, 1954.

MARX, Karel; ENGELS, Friedrich. *Komunistický manifest*. Praha: Otakar II, 2000. ISBN 80-86355-54-3.

ŽÁČEK, Pavel. *Přísně tajné*. Praha: Votobia, 2001. ISBN 80-7220-108-5.

Elektronické zdroje:

PLACHÝ, Jiří. *Vybrané otázky a odpovědi k tématu spolupráce katolických kněží se Státní bezpečností*. [online]. 2008, [cit. 2009-5-4]. Dostupné z WWW: <<http://www.ustrcr.cz/cs/elektronicke-studie>>.

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ (text) [online]. 2009, [cit. 2009-3-3]. Dostupné z WWW: <<http://www.totalita.cz/texty/poucení.php>>.

ZBRANEK, Tomáš. *Sdružení katolických duchovních Pacem in terris* [online]. 2009. Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/th/64242/ff_m>.

RESUMÉ

Práce se zabývá vztahem mezi státem a církví v letech 1948-1989 v Československu. Jedná se o období, ve kterém v Československu vládnul totalitní komunistický režim, který byl ateisticky orientován. Ateistický totalitní režim nebyl příznivě nakloněn náboženství ani církvím. Práce se pokouší zanalyzovat, jak se období komunistické totality promítlo do náboženského života v Československu. Zabývá se tím, jak komunistický režim zacházel s církvemi, jak zasahoval do náboženského dění a jaké důsledky jeho zásahy vyvolaly. Práce může být využita jako studijní materiál pro výuku dějin církve v Československu druhé poloviny dvacátého století a dějin československého komunistického režimu ve stejném období.

RÉSUMÉ

The study deals with relation between State and Church in Czechoslovakia from 1948 to 1989. It was a period of totalitarian communist regime in Czechoslovakia. The regime was atheistic and did not acknowledge religion as an important thing. The communist ideology claimed religion is useless and dangerous phenomenon of human society. In addition, communists considered Church to be an enemy as well. The study tries to describe how the communist regime changed religion life in Czechoslovakia. The study deals with communist regime attempt to take control of Church. The study also describes ways of church persecution by communist regime. The study can be useful in lessons of Czechoslovakia history, history of Church in Czechoslovakia or history of communism.